

ΟΙ ΠΕΡΙ ΑΣΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΕΡΙΣΜΩΝ ΜΥΘΟΙ *

Α' ΑΣΤΕΡΙΣΜΟΙ

Ἀστερισμοὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.—Σημάδια, χωρίο.—Ἰχνη παλαιῶν μύθων.—Χριστιανικαὶ ὀνομασίαι.

Μετὰ τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα καὶ τὸ εὐεργετικὸν θάλαπος καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἅτινα ἄμεσον ἀσκοῦσιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπενέργειαν, τὸ θέαμα, ὅπερ ἐν αἰθρίᾳ νυκτὶ παρέχει ὁ οὐρανός, ἐνεποιεῖ βεβαίως βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τοὺς κατὰ φύσιν ἀνθρώπους· τὰ δὲ συναισθήματα αὐτῶν ταῦτα ἐξεδήλουν δι' εἰκονικῶν ἐκφράσεων, αἵτινες βαθμηδὸν διεπλάσθησαν εἰς μύθους. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ πρώτη πηγὴ ἀστρονομικῶν μύθων. Ἑτέρα δὲ καὶ κυριωτάτη αὕτη πηγὴ εἶναι αἱ παρατηρήσεις περὶ τῆς κινήσεως τῶν διαφόρων ἀστέρων, προπάντων ἐκείνων, οἵτινες συντονωτέραν ἐλκύουσι τὴν προσοχὴν ἕνεκα τοῦ μεγέθους καὶ τῆς λαμπρότητος αὐτῶν, περὶ τῶν διαφόρων συστημάτων, τὰ ὑποῖα φαίνονται σχηματίζοντες οὗτοι ἐν τῷ οὐρανῷ, περὶ τῆς ἐπιτολῆς καὶ τῆς δύσεως αὐτῶν, πρὸς ἃ ἐκκλονίζοντο τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔργα, προπάντων τῆς γεωργίας καὶ τῆς ναυτιλίας. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται θετικώτεραι παρατηρήσεις δὲν ἦσαν πολλάι, ἀναμφιβόλως δὲ οἱ παλαιότατοι Ἕλληνες δὲν ἐυστηματοποίησαν διὰ συμβολικῶν καὶ μυθικῶν παραστάσεων, βαθείας ὑποκρυπτουσῶν ἐννοίας, περίσσειαν γνώσεων περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν κινήσεων τῶν οὐρανίων σωμάτων, ὡς ἐπρέσβευεν ἡ μυθολογικὴ σχολὴ τοῦ Dupuis. Αἱ ἀστρονομικαὶ γνώσεις τῶν παναρχαίων Ἑλλήνων ἦσαν στοιχειωδέσταται· εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ Ἡσίοδον ἦσαν γνωστοὶ μόνον οἱ ἀστερισμοὶ τῶν Πλειάδων, τῶν Ὑάδων, τοῦ σθεναροῦ Ὠρίωνος, τῆς Ἀρκτοῦ ἢ Ἀμάξης μετὰ τοῦ Βοώτου ἢ Ἀρκτούρου καὶ τοῦ Κυνὸς τοῦ Ὠρίωνος ἢ τοῦ Σειρίου¹.

* Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀσωπίου Ἀττικῷ ἡμερολογίῳ τοῦ 1882 (Ἰ. 1881), σ. 246 - 267.

1. Βλ. K. O. Müller, Prolegomena zu einer wissenschaftl. Mythologie, Göttingen 1825, σ. 191 κέ. Πρβλ. O. Gruppe, Griech. Mythol., σ. 936.—Ἀλλ' οἱ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσίοδου ὀνομαστὶ ἀναφερόμενοι ἀστερισμοὶ ἦσαν πιθανῶς πολλῶ πρὸ αὐτῶν γνωστοί, ὡς τεκμαιρόμεθα καὶ ἐκ τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἥτις δὲν ἔχει ἴδια ὀνόματα δι' ἄλλους ἀστερισμοὺς πλὴν τούτων. Παντελῶς δ' ἀβέβαιος φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ C. Brown (Researches into origin of the primitives constellations of the Greeks, Phoenicians and Babylonians, London 1899 - 1900), ὅτι οἱ ἀστερισμοὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι, οἵτινες τὸ πρῶτον ἀναφέρονται μόνις κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, εἶναι βαβυλωνιακῆς προελεύσεως καὶ ὅτι ἐγνώρισαν ἑκπαλαι αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν Φοινίκων.

Μετὰ τῶν ἀστερισμῶν δὲ τούτων συνεδέοντο εὐάριθμοι μῦθοι, οἵτινες βαθμηδὸν πλουτιζόμενοι διὰ νέων ἐπεισοδίων κατέστησαν ποικιλώτεροι¹. Κυρίως δὲ ἡ τάσις πρὸς τὴν ἀστρονομικὴν μυθοπλαστίαν ἄρχεται προφανῶς ἐκδηλουμένη ἀπὸ τοῦ Εὐδόξου, ἀκμάσαντος περὶ τὸ μέσον τοῦ Δ' αἰῶνος π.Χ., ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι παρ' αὐτῷ πρῶτῳ γίνεται μνεία τῶν μυθολογικῶν ὀνομάτων τῶν ἀστερισμῶν Κηφέως, Κασσιεπείας, Περσέως, Ἀνδρομέδας, Κήτους, Ἀργοῦς, Κενταύρου. Εἶτα οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἐπολλαπλασίασαν τοὺς ἀστρονομικοὺς μύθους, μὴ ἐπινοοῦντες τὰ πολλὰ νέους, ἀλλὰ παλαιούς, πολλάκις ἀσχέτους πρὸς τὴν τῶν οὐρανίων σωμάτων παρατήρησιν, συνδέοντες πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἀστέρων καὶ τῶν ἀστερισμῶν καὶ ταῦτα μυθολογικῶς ἐξηγοῦντες.

Ἄλλ' ὅμως ὅχι μόνον οἱ μῦθοι οὗτοι δὲν ἐρριζώθησαν παρὰ τῷ λαῷ, ἀλλ' οὐδὲ ἡ γνῶσις τῶν βραδύτερον παρατηρηθέντων ἀστερισμῶν ἐγενικεύθη. Νῦν οἱ χωρικοὶ τῆς Ἑλλάδος γνωρίζουσιν ἐκείνους ἰδίως τοὺς ἀστερισμούς, τοὺς ὁποίους ἐγνώριζον καὶ οἱ παναρχαιότατοι προπάτορες αὐτῶν, καὶ τούτους ἔχουσιν ὡς ὁδηγοὺς εἰς τὰ γεωργικὰ τῶν ἐργῶν ἢ τὴν ναυτιλίαν, ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡσιόδου. Οἱ ἀστερισμοὶ καλοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ γενικῶς σημάδια², ἐνιαχοῦ δὲ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος χωρογία (χωρία)³. τὰ δὲ ἰδιαίτερα αὐτῶν ὀνόματα ἢ εἶναι αὐτὰ τὰ παλαιά, ἢ ἕτερα, ὧν τινὰ μὲν διεπλάσθησαν ἐξ ἀναγκῆς πρὸς κοινὰ ἐργαλεῖα ἢ σκεύη ἢ ἄλλα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πραγμάτων, ἄλλα δ' ἀναφέρονται εἰς μύθους μέχρις ἡμῶν διὰ στόματος διατηρηθέντας. Τῶν μύθων τούτων ἔνιοι διέσωσαν ἕλην ἀμυδρὰ γνωστῶν ἀρχαίων πάντες δ' ἐν γένει φαίνονται ὡς τις ἀπήχησις τοῦ φανταστικοῦ πνεύματος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κληροδότημα τῶν παναρχαίων χρόνων. Ἄν δ' εἰς τινὰς αὐτῶν παρατηρῇται καὶ ἡ ἐπήρεια τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὁ λόγος εἶναι εὐνόητος· οἱ ἐκχριστιανισθέντες Ἕλληνες δὲν ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσιν ὀνομασίας, ἀμέσως ἀνακαλούσας εἰς τὴν μνήμην τοὺς μύθους τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοί, σκανδαλιζόμενοι ἐκ τῶν ἐθνικῶν ὀνομασιῶν τῶν ἀστερισμῶν, ἐπειρῶντο

1. Ἡ εἰς τὸν Ἡσιόδον ἀναφερομένη Ἀστρονομία, ἐν ἣ περιείχοντο καὶ ἀστρονομικοὶ μῦθοι, εἶναι ἄδηλον πότε ἐποιήθη· τινὲς ὑποθέτουσιν αὐτὴν ἔργον τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων, μεταγενέστερον τοῦ Καλλιμάχου καὶ τοῦ Ἀράτου, ἄλλοι δὲ πάλιν τὴν ἀνάγουσι μέχρι τοῦ 7' αἰῶνος. (Βλ. Rzach, ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclop., τ. VIII, σ. 1223).

2. Βλ. καὶ Hiller von Gaertringen, Thera, τ. IV, 2, σ. 167 (Μίλητος). Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, σ. 176 (Κρήτη)· «καὶ τὰ σημάδια τ' οὐρανοῦ» ἐν χιακῷ ᾄσματι (Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 93).—Σημάδια εἶναι τὰ σημεῖα, τὰ παρ' Ὁμήρῳ τείρεα (Ἰλ. Σ 485).

3. Ἀρτοτίνα τῆς Δωρίδος: Λαογρ. Δ' 424 «Χουργιά εἶναι ἀστέρια πουλλὰ μαζούλα. Ὅθι εἶναι πουλλὰ ἀστέρια, δικαπέντι, εἶναι χουργιόν».

ἄλλοτε μὲν χριστιανικὴν νὰ δώσωσιν εἰς ταύτας ἐξήγησιν¹, ἄλλοτε δὲ καὶ ἐντελῶς ν' ἀντικαταστήσωσιν αὐτάς. Ἐν ναυτικῷ καλανδαρίῳ, φερομένῳ ἐν χειρογράφῳ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, γραφέντι δ' ἴσως δύο ἢ τρεῖς αἰῶνας πρότερον, τὰ πλεῖστα τῶν ἄστρον καὶ τῶν ἀστερισμῶν ἀναφέρονται μὲ χριστιανικὰ ὀνόματα, οἷον τὸ ἄστρον τοῦ Τιμίου σταυροῦ, τὸ ἄστρον τῆς ἀγίας Θέκλης, τὸ ἄστρον τοῦ ἀγίου Θωμᾶ, τὸ λεγόμενον Ταύρου οὐρὰ κττ. καὶ ρητῶς παρατηρεῖται, ὅτι θρησκευτικὸς λόγος ὑπαγορεύει τὴν ἐκχριστιάνισιν τῶν παλαιῶν ὀνομάτων: «εὐσεβέστερον γὰρ χάριν σεβάσματος τὰς τῶν ἀστέρων τροπὰς ἀγίων ὀνόμασι χριστιανοὶ προσανέθεντο, Ἑλλήνων ταύτας τὸ πρότερον εἰς ζῳά τινα κριοὺς καὶ ταύρους καὶ καρκίνους κακῶς ἐπικαλεσάντων»².

Ἡ τάσις αὕτη διετηρήθη ἐν τῇ ἄλλῃ Εὐρώπῃ μέχρι τοῦ ΙΖ' ἀκόμῃ αἰῶνος. Καὶ κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα Σέμλερ τις ἐν τῇ *Astrognosia nova* (1742) αὐτοῦ προέτεινε τὴν ἀντικατάστασιν τῶν ἐθνικῶν διὰ χριστιανικῶν ὀνομάτων, ὅπως οἱ τὴν ἀστρογνωσίαν διδασκόμενοι, ἀντὶ κενῶν μύθων, μανθάνωσι συγχρόνως ἱστορίας τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς διαθήκης³.

Κατωτέρω καταγράφομεν τὰς πρώτας ἡμῖν ὀνομασίας ἐκάστου ἰδία τῶν ἀστερισμῶν καὶ τῶν ἀστέρων καὶ τοὺς περὶ τούτων μύθους καὶ δοξασίας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

*Ονομα.—Γεωργικαὶ παρατηρήσεις.—Λῦσις τῆς Πούλιας μετὰ κρότου.—Σεισμοί.—Πλειάδες ἕξ ἀδελφαί, ἀποκτείνουσαι τὴν ἑβδόμην.—Μνηστὰι τοῦ Ὀρίωνος, ὑπὸ τούτου διωκόμεναι.—Πούλια, κλῶσσα μὲ τὰ κλωσσόππουλα.—Γουροῦνα μὲ τὰ γουρουνόπουλα (Υἱάδες).

Ὁ ἀστερισμὸς τῆς Πλειάδος διετήρησε τὸ ἀρχαῖον ὄνομα μικρὸν παραφθαρὲν εἰς τινὰς ἑλληνικὰς χώρας· ἐν Ρόδῳ λέγεται Πλειά⁴, ἐν Χίῳ Πιλειά⁵, ἐν Κύπρῳ Ὀπλειά⁶, ἐν Σύμῃ καὶ Λιβισίῳ τῆς Λυκίας Ἀπλειά⁷. Ἐπειδὴ

1. Οὕτω περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος ὁ πατὴρ τῆς ἐκκλησίας Εὐχέριος ἔγραφεν ὅτι ὁ μὲν Ἀρκτοῦρος παριστᾷ τὴν ἐκκλησίαν, ὁ Ὀρίων τοὺς μάρτυρας καὶ αἱ Ὑάδες τοὺς διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας (Piper, *Mythologie der christl. Kunst*, τ. I, μέρ. II, σ. 299).

2. Ἐκ τοῦ κώδ. 135 τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης (N. Ἑλληνομνήμων, τ. Θ', σ. 172).

3. Piper, αὐτ., σ. 299 κέ.

4. Ἐν γαμηλίῳ ἔσχατι «τ' ἄστρα καὶ τὴν Πλειά» (Πανδῶρ., τ. IB', σ. 599).

5. Κανελλάκη, *Χιακὰ ἀνάλεκτα*, σ. 361.

6. Σακελλαρίου, *Κυπριακά*, τ. Β', σ. 703. Λουκᾶ, *Φιλολ. ἐπισκέψεις*, σ. 130.—Ἐν Καρπάθῳ Ὀπλέα ἢ Ὀπλιά, *Μανωλακάκη*, *Καρπαθιακά*, σ. 206. Dieterich, *Sprache u. Volksüberl. d. Sporaden*, σ. 220.

7. Μουσαίου, *Βατταρισμοί*, σ. 29. Σακελλαρίου, *ἔνθ' ἄν.*

δὲ νομίζεται ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑξ ἄστρα¹, κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐλέγετο ἐξαστέριν² ἢ ἐξάστερον³, καὶ ἀκριβέστερον ἐπτά ἀστέρες⁴ ἢ ἐπτάστερον⁵. Ἀλλὰ γνωστὴ καὶ πιθανῶς εὐχρηστοτέρα ἦτο καὶ ἡ σήμερον κοινοτάτῃ ὀνομασία Πούλια⁶. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως φαίνεται οὕσα ἡ αὐτὴ καὶ ἡ τῆς λέξεως πουλί (=πτηνόν, ἐκ τοῦ ἀρχαίου πωλίου, πρβλ. τὸ λατ. pullus), οὗ τὸ θηλυκὸν εἶναι ποῦλα ἢ πουλάδα (ἡ μήπω ὥτοκῆσασα ὄρνις)⁷. Εἰς τὴν ἐπικράτησιν δὲ τοῦ ὀνόματος συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ παρήχησις πρὸς τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, τοῦ ὁποίου ὡς παρετυμολογία ἡδύνατο νὰ ἐκληφθῇ τὸ κοινόν.

Ἡ Πλειὰς θεωρεῖται ὡς σημαντικώτατος τῶν ἀστερισμῶν⁸, διότι ἐξ αὐτοῦ ὁδηγοῦνται πρὸς προσδιορισμὸν τῆς ὥρας τῆς νυκτὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν εἶναι ὁρατὸς εἰς τὸν ὀρίζοντα, καὶ κατ' αὐτὸν κανονίζουσιν οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ποιμένες τὴν τάξιν τῶν ἔργων των. Εἶναι δὲ θαυμασιτὴ ἡ ἀκρίβεια, μεθ' ἧς ἐκ τῆς θέσεως τῶν ἀστέρων ἐν τῷ οὐρανῷ κατορθώνουσι νὰ ὀρίσωσι τὴν ὥραν τῆς νυκτὸς καὶ τὸν μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου χρόνον⁹. Εἰς τὸν ἀκριβέστερον ὑπολογισμὸν τῆς ὥρας ἐκ τῆς Πλειάδος ὁδηγοῦνται καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἐν σχέσει πρὸς αὐτὴν θέσεως τοῦ Ὠρίωνος¹⁰.

Ἐξαίρεται δὲ ἡ σημασία τῆς Πλειάδος, διότι ἡ πρώτη ἐωθινὴ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις αὐτῆς διχάζουσι τὸν ἐνιαυτὸν καὶ κατὰ τὸν διχασμὸν τοῦτον κανονίζονται κυρίως αἱ γεωργικαὶ καὶ ποιμαίνονταί ἐργασίαι. Ἡμέραν ἐπὶ το-

1. Ἀρτοτίνη Δωρίδος: Λαογρ. Δ' 423. Θάρσι F. Hiller von Gaertringen, Thera, τ. IV, 2, σ. 167. Ἡπειρωτικὸν ἄσμα τῶν ἀριθμῶν: «ἑξ ἄστρα ἔχει ἡ πούλια» (Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 8). "Ομοιον κυπριακόν: «Αἱ τὴν Ὀπλειάν π' ἀνέφανε καὶ τ' ἄστρα τῆς ἐν' ἑξῇ» (Σακελλάριος, ἐνθ' ἀν., σ. 43. Βλ. καὶ Ἐφῆμ. Φιλομαθ. 1865, σ. 775). "Ομοιον κορινθιακόν: «Ἐξ ἀστέρις ἔχει ἡ πούλια» (Λελέκ., Ἐπιδόρπ., σ. 140). Εὐρυτανικόν: «Ἐξ ἀστέρις ἔχ' ἡ πούλια, τέσσαρα βζιά ἢ ἀγελάδα, κί τρία πουδάρις ἢ πυρουσιὰ» (παρὰ Στυλ. Βίου).

2. Ducange, Glossar. Graecit. λ. ἐξαστέριν.

3. Αὐτ., λ. πούλια.

4. Αὐτ., λ. ἐπτά ἀστέρες.

5. Τὸν τύπον τοῦτον ἔχουσι πάντες οἱ κώδικες τοῦ Ἐρατοσθένους (Καταστερ. 23). Ἄνευ ἀνάγκης δὲ διορθώνουσιν ὁ μὲν τελευταῖος ἐκδότης Olivieri ἐξάστερος, ὁ δὲ Wilamowitz ἐπτάπορος.

6. Ducange, λ. πούλια. Ἡ μαρτυρία παρ' αὐτῷ ἐκ τοῦ Ἰωάννου Κανναβούτζη. «ἐξάστερον, ὅπερ λέγεται καὶ Πλειὰς, ὃ καὶ βαρβαρίζοντες οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι λέγουσι Πουλίαν».

7. Ἐκ τοῦ πουλί οἱ Ἡπειρῶται ἐσχημάτισαν ρῆμα πουλεύω, σημαῖνον ἵπταμαι. Τὸ ἀρσενικὸν Πούλιος ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ σύνηθες ὡς βαπτιστικὸν καὶ κύριον ὄνομα. Πούλια δὲ (θηλ.) λέγεται καὶ ἡ μεταλλινὴ φολὶς, ἡ ἐπιρραπτομένη ὡς ποικίλμα εἰς ἐνδύματα· ἡ αὐτὴ λέγεται καὶ οὐδετέρως τὸ πουλί· πουλί λέγεται ἐπίσης καὶ ὁ πεσσός.

8. «Ἀπ' ὅλα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ ἡ Πούλια εἶν' τὸ κεφάλιν», λέγει ἐρωτικὸν δίστιχον τῆς Μήλου (Ἐφῆμ. Φιλομ. 1868, σ. 1610, ἀρ. 121).

9. Βλ. καὶ F. Hiller von Gaertringen, ἐνθ' ἀν. Λαογρ. Δ' 424.

10. F. Hiller, αὐτ., σ. 168.

λῆς ὀρίζει ὁ λαὸς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (21 Μαΐου), ὅτε ἐπιτέλλει ἀμέσως πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, καὶ ἔπειτα δύο ἢ τρία λεπτὰ ἐνωρίτερον καθ' ἑκάστην¹ μέχρι τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Φιλίππου (14 Νοεμβρίου)² ἢ ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον τὴν 17 ἢ 18 Νοεμβρίου³. Ἐπειδὴ δὲ τότε φαίνεται κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, φαντάζονται τοῦτο ὡς ἀσπασμὸν τῆς Πούλιας καὶ τοῦ Ἡλίου, καὶ ἐν Χίῳ καὶ Θήρᾳ λέγουσι: «τ' ἁγίου Φιλίππου φιλεῖ ἡ Πούλια μὲ τὸν Ἡλιόν»⁴. Καὶ μετεωρολογικὰς προγνώσεις στηρίζουσιν εἰς παρατηρήσεις τῆς καταστάσεως τῆς ἀτμοσφαίρας κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ὅτι ὁ πνέων τότε ἄνεμος θὰ ἐπικρατήσῃ μέχρι τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανίων⁵· ὅτι ἂν νέφη ἀποκρύψωσι τὴν Πλειάδα, τὸ λῆγον ἔτος θὰ εἶναι δυστυχές⁶. Ἐν Ἀχαΐᾳ πάλιν πιστεύουσιν ὅτι, ἂν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Νοεμβρίου ἡ Πούλια βασιλεύσῃ μὲ συννεφίαν, θὰ ἐπέλθῃ βαρυχειμωνιά, καὶ τάνάπαλιν, ἂν ὁ οὐρανὸς εἶναι αἶθριος⁷.

Ὁ χρόνος τῆς ἐπιτολῆς καὶ τῆς δύσεως τῆς Πλειάδος καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐτίθετο περίπου κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας. Ἡ μὲν ἐπιτολὴ ὑπ' ἄλλων μὲν τὴν 7, ὑπ' ἄλλων τὴν 9 καὶ ὑπὸ τοῦ Πλανίου τὴν 10 Μαΐου⁸, ἡ δὲ δύσις τὴν 11 Νοεμβρίου⁹. Τὴν ἡμέραν δὲ ταύτην ὀρίζει καὶ δημώδης παροιμία. «Ὁ Ἀη Μηνᾶς ἐμήνυσε Πούλια μὴν ἡμερώσῃ»¹⁰. Ἐθεώρουν δ' ἐπίσης καὶ οἱ ἀρχαῖοι διχοτομοῦμενον διὰ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως τῆς Πλειά-

1. Αὐτ., σ. 167.—Καρπενίσιον παρὰ Σουλ. Βίου: «Ἡ Πούλια προτουβγαίν' τ' ἁγίου Κουσαντίν».

2. «Τ' ἁγίου Φιλίππου βασιλεύει ἡ Πούλια» (Θήρα, *Hiller*, αὐτ.). «Ὅτι ἡ Πλειὰς δίδει τοῦ ἁγίου Φιλίππου ἀναφέρει καὶ βυζαντινὸν ναυτικὸν συνταγμάτιον ἐν χειρογρ. τοῦ Π' αἰ. τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης (N. Ἑλληνομν., τ. Θ', σ. 173).

3. Χίος: *Κανελλάκης*, *Χιτικὰ ἀνάλεκτα*, σ. 361. Παροιμίαι γορτυνιακαὶ (*Πολίτου*, *Παροιμίαι*, λ. πούλια 7. 8): «ς τίς δεκαφτά, 'ς τίς δεκαχτώ, / πέφτει ἡ Πούλια 'ς τὸ γιαλό, / καὶ πίσω παραγγέλλει / μήτε στανίτσα 'ς τὰ βουνά, / μήτε γιωργὸς 'ς τοὺς κάμπους». καί: «ς τίς δεκαφτά, 'ς τίς δεκαοχτώ, / ποῦ πέφτει ἡ Πούλια 'ς τὸ γιαλό, / μουδὲ κοπάδι 'ς τὸ βουνό, / μουδὲ γουργὸ 'ς τοὺς κάμπους» (γουργὸ=βοῦς ἀροτήρ). Μακεδονικὴ παραλλαγή παρὰ *Abbott*, *Macedonian Folklore*, σ. 70.

4. *Κανελλάκης*, αὐτ. *F. Hiller*, αὐτ.

5. *Κανελλάκης*, σ. 362. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον «οἷα τις ἂν ἦ κατάστασις τοῦ ἀέρος Πλειάδος δυσμένης οὕτω ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μέχρι τροπῶν, κἂν μεταβάλλῃ, μετὰ τροπᾶς». (*Θεοφράστ.*, Π. σημ. 7).

6. *Κανελλάκης*, σ. 370.

7. *Λαογρ.* Β' 705 - 6.

8. *Er. Boll*, *Griech. Kalender*, Heidelberg 1911, II, σ. 6. 30.

9. Αὐτ., σ. 11. 32. I, σ. 15.

10. Ἀραβαντιν., *Παροιμιαστήριον*, σ. 80, ἀρ. 811. *Βενιζέλ.*, *Παροιμ. δημώδ.*, σ. 176, ἀρ. 3. *A. Mommsen*, *Griechische Jahreszeiten* I, σ. 88, ἀρ. 123. Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἄγεται τὴν 11 Νοεμβρίου.

δος τὸν ἐνιαυτόν, καὶ τὴν μὲν ἀνατολὴν ὡς σημαίνουσιν τὴν ἀρχὴν τοῦ θέρους, τὴν δὲ δύσιν τοῦ χειμῶνος¹.

Ὁ Ἡσίοδος (Ἔργ. 383 κέ.) παραγγέλλει νὰ γίνεται ἡ ἐναρξίς τοῦ θερισμοῦ κατὰ τὴν ἀνατολὴν τῶν Πλειάδων καὶ τοῦ ἀρότου κατὰ τὴν δύσιν. Κατὰ τὴν γνώμην δ' ὅμως τῶν σημερινῶν χωρικῶν ὁ ἄροτος πρέπει νὰ ἔχῃ περατωθῇ πρὸ τῆς δύσεως τῆς Πούλιας, διὸ λέγουσι παροιμιωδῶς· «Ἡ Πούλια βασιλεύοντας, καὶ ὁ καλὸς ζευγολάτης ἀποσπέρνοντας²». Ἄν μὲν πρὸ τῶν μέσων τοῦ Νοεμβρίου γίνῃ ἡ σπορά, θὰ βλαστήσῃ μετὰ μίαν ἐβδομάδα, ἂν δ' ὅμως ὕστερον, θὰ βραδύνῃ ἓνα μῆνα³. Ταῦτα, ὡς παρατηρεῖ ὁ Α. Mommsen (σ. 90), εἶναι σύμφωνα πρὸς τὰ τοῦ Ἡσιόδου (Ἔργ. 479 κέ.), λέγοντος ὅτι ὁ ἄροτος δὲν πρέπει νὰ γίνεται περὶ τροπὰς ἡλίου, κατὰ τὰς μικρότερας δηλ. ἡμέρας τοῦ ἔτους, διότι τότε ἡ συγκομιδὴ θὰ εἶναι πενιχρά.

Μετὰ τὴν δύσιν τῆς Πλειάδος παύουσιν αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, οἱ δὲ ποιμένες πρέπει νὰ κατέλθωσιν εἰς τὰ χειμάδια· δὲν ἐπιτρέπεται πλέον κατὰ τὴν παροιμίαν οὔτε γεωργὸς νὰ εὐρίσκειται εἰς ἀγροὺς οὔτε ποιμνὴ εἰς τὰ βουνά⁴. Καὶ ἡ θάλασσα εἶναι ἐπικίνδυνος, μέχρι δὲ τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανίων, ὅτε ἀγιάζονται τὰ νερά, τὰ πλοῖα δὲν πρέπει νὰ ταξιδεύωσι. Τὴν μετὰ τὴν δύσιν τῆς Πλειάδος, μετὰ τὴν πλεονασίαν, ὡς τὴν ὀνομάζει, ταραχὴν τῆς θαλάσσης μνημονεύει καὶ βυζαντινὸν τι κείμενον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος πιθανῶς. Ἀπὸ δὲ τῆς δεκάτης πέμπτης τοῦ αὐτοῦ μηνός (Νοεμβρίου) ἀρχεῖται ἡ λεγόμενη πλειοδυσία, καὶ κατὰ ἐβδόμην ἡμέραν ἡγοῦν ἀπὸ τῆς ιε', ἕως τῆς κβ', δύνει ἄστρον, ὁμοίως καὶ καθεξῆς, καὶ ἐν ταύταις ἡμέραις, ὅτε τὸ ἄστρον δύνει, γίνεται ἐν τῇ θαλάσσῃ κακοκαιρία· ἐπιπράττει δὲ ἡ τοιαύτη πλειὰς ἡμέρας τεσσαράκοντα ἐννέα⁵.

1. Θεόφραστ., Π. σημ. 6. Ἀρατ., Φαινόμε. 266 - 7. Plin., N. H. XVIII, 69.

2. Πατρῶν (Στατιστικὴ τῆς γεωργίας, ἐν Ἀθ. 1864, σ. 108) Ζακύνθου (Α. Mommsen, σ. 92, ἀρ. 123α [καὶ ὁ καλὸς γεωργός]), Διμιτσάνης Γορτυνίας παρὰ Κ. Κασσιμάτη.— Καὶ ἄλλως: «Ὄντας ἡ Πούλια βασιλεύη, ὁ καλὸς ζευγολάτης ἀποσπέρνει». Γορτυνία (Ἐφημ. Φιλομ. 1858, σ. 573 = Mommsen, σ. 93, ἀρ. 125β') ἤ: «Ἡ Πούλια βασιλεύοντα / καὶ πίσω ἀποσπέρνοντα». Διμιτσάνης παρ' Ὁθ. Στασινοπούλου.

3. Ἐφημ. Φιλομαθ., ἐνθ' ἀν.

4. Βλ. τὰς παροιμίας ἀνωτέρω, σ. 216, σημ. 3. Ἄλλαι παραλλαγὰι τούτων: «Ἡ Πούλια βασιλεύοντας / καὶ πίσω παραγγέλλοντας, / μήτε τσοπάνος 'ς τὸ βουνό, / μήτε γιωργός 'ς τοὺς κάμπους». Πατρῶν (Λαογρ. Β' 706), Ἀρκαδίας (Στατιστ. τῆς γεωργίας, σ. 109 = Mommsen, σ. 93, ἀρ. 93, ἀρ. 125c), Πύργου Ἡλείας (παρὰ Λιναρδάκη), Κυνοῦρίας παρὰ Κ. Ρωμαίου). ἤ: «καὶ οὔτε τσοπάνης 'ς τὰ βουνά, οὔτε ζευγᾶς 'ς τοὺς κάμπους» (Ἐφ. Φιλομαθ. 1858, σ. 573 = Mommsen, σ. 93, ἀρ. 125β') ἤ: «μηδὲ πουλάκι 'ς τὸ κλαρί, μηδὲ βοσκὸς 'ς τὸ πλάγι» (Πύργου, παρὰ Λιναρδάκη) ἤ: «οὐδὲ πουλάκι 'ς τὸ βουνό, οὐδὲ γιωργός 'ς τὸν κάμπο» (Διμιτσάνης, παρὰ Ὁθ. Στασινοπούλου).

5. Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν., τ. Θ', σ. 174.—Καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐθεώρουν τὴν θάλασσαν ὡς ἐπικίνδυνον μετὰ τὴν δύσιν τῶν Πλειάδων. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Gundel, De stellarum appell., σ. 99.

Ὅταν δὴ ἡ Πούλια, πιστεύει ὁ λαὸς ὅτι ἀκούεται σφοδρὸς κρότος περὶ βαθὺν ὄρθρον¹, λέγουσι δὲ ἔπεσεν ἡ Πούλια στὴ θάλασσα². Παραπλησίαν πρὸς ταύτην ἀρχαίαν δημώδη δόξαν περὶ τοῦ ἡλίου ἀναφέρει ὁ Ποσειδώνιος³. «μείζω δύνειν τὸν ἥλιον ἐν τῇ παρωκεανίτιδι μετὰ ψόφου παραπλησίως ὥσανει σίζοντος τοῦ πελάγους κατὰ σβέσιν αὐτοῦ διὰ τὸ ἐμπίπτειν εἰς τὸν βυθόν». Ἐκ τινος δὲ δημοτικοῦ ἄσματος δυνάμεθα ἴσως νὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ αὐτὴ ἰδέα ἐπικρατεῖ καὶ περὶ τῆς δύσεως ἄλλων ἀστέρων.

Νὰ βρῆς καὶ τὸν Αὐγερινὸ ποῦ κούεται στὴ δύση⁴.

Ὁ κατὰ τὴν δύσιν τῆς Πούλιας κρότος παρακολουθεῖται, κατὰ τὰς δημώδεις παρατηρήσεις, ὑπὸ σεισμοῦ⁵. Ἐκ τῆς ἐπιρροῆς δ' ἴσως τοιούτων ἰδεῶν κρητικόν τι ἄσμα περὶ δεινοῦ σεισμοῦ, συμβάντος ἐν Κρήτῃ τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1856, προσομοιάζει τὰς τότε καταστροφὰς πρὸς τὰς ἐπιγινόμενας, «ὅταν χάνεται ἄστρο»⁶.

Προέρχεται δ' ὁ κρότος ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ οὐρανίου σώματος εἰς τὴν γῆν, διότι καὶ τὴν δύσιν ἀντιλαμβάνονται ὡς πτώσιν τῆς Πλειάδος εἰς τὴν θάλασσαν, καθὼς ἐμφαίνεται ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας φράσεις πέφτει ἡ Πούλια στὸ γιᾶλό, ἔπεσε ἡ Πούλια στὴ θάλασσα⁷. Ὁ αὐτὸς κρότος ἀκούεται καὶ ὅταν ἡ Πούλια κατέρχεται εἰς τὴν γῆν, προσωποποιουμένη ὑπὸ μορφὴν κλώσας, περὶ τούτου δὲ θὰ ἀντιλάβομαι κατωτέρω ἐξετάζοντες τὰς προσωποποιίας τοῦ ἀστερισμοῦ.

Προσωποποιίας τῆς Πούλιας ἀναφέρουσι δημῶδεις τινὲς παραδόσεις, ἐν δὲ παραμύθιον ἀναφέρει καταστειριστοῦ, ἀφηγούμενον ὅτι ὁ Θεὸς ἐλεήσας τοὺς πολλὰ δεινοπαθήματα ὑποστάντας ἀδελφοὺς Ἀστερινὸν καὶ Πούλιω⁸ κατηστέρισεν αὐτούς. «Κι ὁ Θεὸς τὰ λυπήθηκε κ' ἔτσι γίνηκεν ἡ Πούλιω Πούλια κι ὁ Ἀστερινὸς Αὐγερ' νός»⁹. Πρὸς τὸ ἡπειρωτικὸν τοῦτο παραμύθιον

1. Π. Παπαζαφειρόπουλος, ἐν Βύρωνι, τ. Β', σ. 333.

2. Ἐφημ. Φιλομ. 1858, σ. 574. Πρβλ. ἀνωτέρω, σ. 216, σημ. 3: «πέφτει ἡ Πούλια 'ς τὸ γιᾶλό».

3. Παρὰ Στράβων. Γ' 5, σ. 138.

4. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημ. ἄσμ., σ. 35.

5. Ἐφημ. Φιλομ., ἐνθ' ἄν.

6. Jeannarakí, Ἄσματα κρητικά, σ. 60, ἀρ. 83: «Τρία λεπτὰ βοᾷ ἡ γῆς, καπνὸς ποκάτω βγαίνει, / χάνονται χῶρες καὶ χωριά, σὰν ὄντας χάνετ' ἄστρο».

7. Ὁμοίως εἶπεν ὁ Ἡσίοδος (Ἔργ. 619 - 20): «εὐτ' ἂν Πληιάδες - πίπτωσιν ἐς ἡεροειδέα πόντον».

8. Ὁ τύπος τῶν θηλυκῶν εἰς ὧ εἶναι συνηθέστατος πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα δ' ἐν Ἠπειρῷ. Παρὰ Hahn τὸ ὄνομα φέρεται Πούλια.

9. Παραμύθιον ἐκ Κουκουῶλι τοῦ Ζαγορίου, ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Hahn παρὰ J. Rio, Νεοελληνικά παραμύθια, Copenhagen 1879, ἀρ. 1, σ. 5, ἐν γερμανικῇ μεταφράσει Hahn, Griech. u. alban. Märchen, Lpz. 1864, ἀρθ. 1, ἐνθα ὁμοίως τὸ τέλος τοῦ παραμυθίου περὶ

ὁμοιότατον εἶναι παραμύθιον πολυνησιακὸν τῆς Ταχίτης, καθ' ὃ οἱ Δίδυμοι εἶναι ἀδελφὸς καὶ ἀδελφή, φυγόντες τῆς πατρικῆς οἰκίας καὶ καταστερισθέντες¹.

Κατὰ τινὰ δὲ παράδοσιν τῶν Κυκλάδων, αἱ Πλειάδες εἶναι ἀδελφαί, ὧν αἱ ἐξ ἀπέκτειναν τὴν ἐβδόμην. Ἡ παράδοσις αὕτη προῆλθε, κατὰ τὴν εὐστοχον παρατήρησιν τοῦ Wachsmuth, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἀστερισμὸς τῆς Πλειάδος ἀποτελεῖται ἐξ ἐπτὰ ἀστέρων, ὧν εἰς μὲν καὶ ἀμυδρῶς διακρίνεται². «οὐχ ὁρῶνται δὲ εἰ μὴ ἐξ, ὁ δὲ ἑβδομος ἀμαυρὸς ἐστὶ σφόδρα»³. Δύνανται δ' ἴσως τὰ περὶ τοῦ φόνου τῆς ἐβδόμης ἀδελφῆς νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὁ ἀρχικὸς πυρὴν τοῦ παλαιοῦ μύθου, καθ' ὃν αἱ ἐξ τῶν Πλειάδων ἦσαν ἀθάνατοι, θνητὴ δὲ ἡ ἐβδόμη Μερόπη, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δεικνύει, ἡ σύζυγος θνητοῦ, τοῦ Σισύφου καὶ τοῦ Γλαύκου μήτηρ⁴. Διότι ὁ δημώδης μῦθος, ἀπλούστερος ὢν καὶ ἀτεχνότερος, εἶναι πιθανῶς ἡ πρώτη ἀκαλλώπιστος ἐκφρασις τῆς μυθολογικῆς εἰκόνας, ἣν ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῇ ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ ἀστερισμοῦ. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δ' ὅμως καὶ ἄλλους μύθους διηγεῖντο πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀφανείας τοῦ ἐβδόμου ἀστέρος⁵. Γενικῶς δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐμυθολογοῦντο ἀδελφαί, θυγατέρες τοῦ Ἀτλαντος ἢ κατὰ Καλλιμάχον τῆς βασιλίσσης τῶν Ἀμαζόνων⁶. Ὡς ἐπτὰ ἀδελφὰς θεωροῦσι τοὺς ἀστέρας τῆς Πλειάδος καὶ οἱ Αὐστραλρεῖς⁷. Κατ' ἄλλην δέ, κυκλαδικὴν καὶ ταύτην παράδοσιν, αἱ Πλειάδες εἶναι μνηστὰς τοῦ Ὠρίωνος, διωκόμεναι. Περὶ ταύτης διαλαμβάνομεν κατωτέρω (σ. 228).

Πασῶν δ' ὅμως γνωστοτάτη εἶναι ἡ παράστασις τῆς Πούλιας ὡς ὄρνιθος μετὰ τῶν νεοσσῶν αὐτῆς (κλῶσσα μετὰ κλωσσόπουλα). Εἰς τὸ ὄνομα Πούλια ὁ λαὸς, συμφώνως πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν αὐτοῦ, ἀποδίδει μᾶλλον τὴν ἐννοίαν τῆς ἐπωαζούσης ὄρνιθος, οὐδέποτε ὅμως τὸ μεταχειρίζεται ὡς προσηγορικὸν εἰς τὴν σημασίαν ταύτην, ἀλλὰ μόνον ὡς κύριον ὄνομα τοῦ ἀστερισμοῦ. Ἐν

καταστερισμοῦ τῶν ἀδελφῶν παραδόξως λείπει. Περὶ τοῦ παραμυθίου τούτου ἐκτενῶς ἐπραγματεύθημεν ἐν Ἑστίᾳ 1880, ἀρ. 111. 112. (Λογογράφ. Σύμμεικτα Α' 203 κέ.).

1. Ellis, The history of the London Missionary Society, τ. III, σ. 172, παρὰ Waitz-Gerland, Anthropologie der Naturvölker, τ. VI, σ. 268.

2. C. Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen, Bonn 1864, σ. 22.

3. Ἑρατοσθέν., Ἀστροθεσίαι Α' 14 Olivieri. Βλ. καὶ Ἑρατ., Φαιν. 259 - 260.

4. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Preller-Robert, Gr. Mythol., σ. 467. Ilberg, ἐν Roscher, Lex. d. Mythol. III 2553.

5. Ilberg, αὐτ.

6. Αὐτ., σ. 2550. Preller-Robert, σ. 465 κέ.

7. Revue des trad. popul. 1902, σ. 456. Edw. Tylor, Die Anfänge der Cultur, τ. I, σ. 353.

τούτοις ἐν Μακεδονίᾳ ἡ Πούλια λέγεται καὶ Κλωσσαριά¹. Φέρεται δὲ πολλοῦ τῆς Ἑλλάδος περὶ τοῦ ἀστερισμοῦ, ὅτι ἡ Πούλια ἦτο κλωσσα μετὰ τὰ κλωσσόπουλά της καὶ ἐγέναν ἀστέρια, καὶ ὅτι «μονάχα τὰ ἔξι τῆς ἔζησαν καὶ γὰρ δαῦτο ἔς τὴν Πούλια φαίνονται καλὰ»².

Ὑπὸ τὴν μορφήν δὲ ταύτην μεγάλην ἔχει δύναμιν ἐπὶ τῆς ἐπιτυχίας τῶν μαγγανειῶν, ὅπως καὶ τὸ φεγγάρι. Ἄν μὴ ἴδῃ τὰ μάγια (τὰς μαγικὰς σκευασίας) ἐπὶ τῶν κεράμων τῆς οἰκίας, ἐνθα παρασκευάζονται, οὐδεμίαν προσκτῶνται μαγικὴν δύναμιν³. Πολλάκις δὲ καὶ αὕτη κατέρχεται ἐξ οὐρανοῦ μεθ' ὅλης τῆς φωλεᾶς, καὶ εἶδον αὐτὴν ἄνθρωποι πολλοί, μάλιστα γραῖδια· ἀλλ' ἀλίμονον εἰς ἐκεῖνον ποῦ εὕρῃ μπροστά της ἐκείνην τὴν στιγμήν!⁴

Ὡς ὄρνις ἡ Πούλια πλάττεται ὡς βασίλισσα τῶν πτηνῶν εἰς παραμύθια. Ἀνέκδοτόν τι παραμύθιον σμυρναϊκὸν ἀφηγεῖται, ὅτι βασιλόπουλον, ἀναζητοῦν τὴν ἐγκαταλιποῦσαν αὐτὸ Νεράιδα σύζυγόν του, πορεύεται πρὸς τὸ ἀνθρωποφάγον Φεγγάρι, διὰ τὸ νὰ μάθῃ ποῦ αὕτη εὐρίσκεται. Τοῦτο παραπέμπει αὐτὸ πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ἥλιον, καὶ οὗτος πρὸς τὴν ἀδελφὴν του Πούλιαν. Ἄμα δὲ τῇ ἀνεκοίνωσεν τὴν αἴτησίν του, αὐτὴ εἶπεν αὐτῇ ν' ἀναμείνῃ μικρόν, «γὰρ νὰ φωνάξῃ τὰ πουλιά, νὰ μάθῃ ἐπ' αὐτὰ ποῦ εἶναι· τότε ἐκάθησαν αὐτοὶ καὶ μετὰ ἕνα σφύρισμα τῆς Πούλιας μαζὶ πτήσαντες ὅλου τοῦ κόσμου τὰ πουλιά, καὶ ἀρωτοῦσε αὐτὴ ἕνα ἕνα γὰρ νὰ μάθῃ ποῦ εἶναι αὕτη». Ἡ παράστασις τοῦ ἀστερισμοῦ τῆς Πλειάδος ὡς ὄρνιθος μετὰ τῶν νεοσσῶν αὐτῆς⁵ εἶναι ἀπανταχοῦ τῆς τῆς ἐξηλεκμένη. Πολλὰ δὲ τεκμήρια πείθουσιν ἡμᾶς, ὅτι παραπλήσιος θα ἦται ὁ ἀρχικὸς περὶ Πλειάδων ἑλληνικὸς μῦθος. Ἡ λέξις εἶναι ἕτερος τύπος τοῦ πτελέα (ἀγρία περιστέρα), διότι αἱ Πλειάδες (ἢ Πληιάδες) λέγονται ἐνίοτε (οἷον παρ' Ἀλκμᾶνι, Σιμωνίδῃ κ.ἄ.) καὶ

1. Abbott, Macedonian Folklore, σ. 70. Ὁ Σκ. Βυζάντιος (Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς, λ. Πούλεια) γράφει ὅτι ἡ Πούλια λέγεται καὶ Κλωσσα καὶ ἀλέτρι· ἀλλ' ἀδυνατοῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν, ἂν τὸ πρῶτον εἶναι ἀκριβές.

2. Παραδόσ., ἀρ. 244.

3. Τὴν τοιαύτην μαγικὴν δύναμιν ἀναγράφουσι καὶ εἰς τ' ἄλλα ἄστρα ἐν γένει. Αἱ μαγικαὶ σκευασίαι πρέπει νὰ ἐκτίθενται καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐν ὑπαίθρῳ, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς στέγης, «γὰρ νὰ τὰ δῇ τ' ἀστέρι». Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ὁ λόγος. Ἐνταῦθα ὅμως πρέπει τοῦτο νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὴν εἰκοστὴν πρῶτην Μαΐου, ὅτε ὁ λαὸς ὀρίζει τὴν ἀνατολὴν τῆς Πούλιας, οἱ ἰδιοκτῆται ἵππων προσέχουσι μὴ οὗτοι μείνωσι τὴν νύκτα ἐν ὑπαίθρῳ φοβούμενοι μὴ καταστήσῃ αὐτοὺς καταστίκτους ἡ Πούλια. Ἐντεῦθεν ἡ παροιμιώδης φράσις «τὸν ἔπιασεν ἡ Πούλια» ἐπὶ τῶν κατεστιγμένων ἐχόντων τὸ πρόσωπον (βλ. Καραγιάννη, Δεισιδαιμονίας δοκίμιον, Σμύρνη 1872, σ. 259). Ἡ πρόληψις προῆλθεν ἐκ τοῦ σχήματος τῆς Πούλιας, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ὑποτιθεμένης ἐπιβλαβοῦς αὐτῆς ἐπηρείας ἐπὶ τῶν ἐπιγείων.

4. Νέα Ἑλλάς (ἐφ. Ἀθηνῶν) 1874, ἀρ. 35.

5. Μεταξὺ τῶν ὁρατῶν ἀστέρων τοῦ συστήματος ὑποτίθεται ὡς κλωσσα ἡ Ἀλκυόνη, ὁ μεγαλύτερος αὐτῶν (τρίτου μεγέθους).

Πελειάδες. Προφανῶς δὲ ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος ἐκ τοῦ πλεῖος ἢ πλείων ἢ ἐκ τοῦ πέλειν ἢ ἐκ τοῦ πλέειν στερεῖται παντελῶς ὑποστάσεως. Ὡς δεικνύει τὸ ὄνομα, οἱ παλαιότατοι Ἕλληνες ἐφαντάζοντο τὸν ἀστερισμὸν ὡς σμήνος ἀγρίων περιστερῶν, οἱ μῦθοι δέ, εἰς τοὺς ὁποίους τοιαῦται εἰκόνες ὑπόκεινται, εἶναι πιθανῶς πανάρχαιοι, καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἐπινοηθέντων. Κατὰ τὸν ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ μῦθον, πέλειαι φέρουσιν ἀμβροσίαν εἰς τὸν πατέρα Δία· ἐν δὲ ταῖς Πλαγκταῖς μία τούτων πάντοτε χάνεται, ἀλλ' ὁ Ζεὺς πλάττει ἐτέραν πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτῆς¹. Τὰς πελείας ταύτας μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ἐταύτιζον πρὸς τὸν ἀστερισμὸν, ἄνευ δ' ὅμως λόγου τινὸς οὐδεμίαν ἀνεγνώριζον σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὰς κοινὰς περιστερὰς².

Ἀκριβῶς δ' ὅμως τὰ χωρία τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ λογογράφων, τὰ ὁποῖα ἐπάγεται ὁ Ἀθήναιος πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης, πείθουσι περὶ τοῦ ἐναντίου. Αἱ πλειάδες τοῦ ἀστερισμοῦ ἐξελαμβάνοντο ὡς περιστεραί, ἐκ τούτου δ' ἐπλάσθη καὶ ὁ μῦθος περὶ μεταμορφώσεως αὐτῶν διωκομένων ὑπὸ τοῦ θηρευτοῦ Ὠρίωνος³. Κατὰ τὴν ποιητικὴν Μοῖρᾴ τὴν Βυζαντίαν, τὴν ἀμβροσίαν ἐκόμιζον εἰς τὸν Δία, παῖδοι ἐπὶ ἐν τῇ τρήρωνες πελειάδες, τὸ δὲ νέκταρ ἀετός, καὶ ὁ Ζεὺς, νικήσας τὸν πατέρα, τὸν μὲν ἀετὸν ἐποίησεν ἀθάνατον καὶ προσέλαβεν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκεῖνα δὲ ἐτίμησε καταστήσας ἀγγέλους τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ χειμῶνος⁴. Εἰς τὰς καταστερισθείσας ὑπὸ τοῦ Διὸς πελειάδας ἀναφέρονται καὶ αἱ δύο περιστεραὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Μαλλοῦ τῆς Κιλικίας⁵. Πιθανῶς δὲ καὶ ἄλλα ἀρχαῖα μνημεῖα ἔχουσι παραπλησίας παραστάσεις⁶.

1. Ὀδυσσ. Μ. 62-65.

Τῇ μὲν τ' οὐδὲ ποτητὰ παρέρχεται οὐδὲ πέλειαι
τρήρωνες, ταὶ τ' ἀμβροσίην Διὶ πατρὶ φέρουσιν,
ἀλλὰ τε καὶ τῶν αἰὲν ἀφαιρεῖται λίς πέτρη·
ἀλλ' ἄλλην ἐνίησι πατὴρ ἐναρίθμιον εἶναι.

Ὁ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ μῦθος περὶ τῆς διὰ τῶν Πλαγκτῶν διαβάσεως τῶν πελειῶν παρεφθάρη ὕστερον, μετατραπείς εἰς ἄλλον μῦθον περὶ πτήσεως περιστερᾶς διὰ τῶν Πλαγκτῶν καὶ ἀποκοπῆς τῆς οὐρᾶς αὐτῆς κατὰ τὸν πλοῦν τῶν Ἀργοναυτῶν. (Βλ. περὶ τοῦ μύθου τούτου καὶ τῆς διατηρήσεως αὐτοῦ εἰς σημερινὰς παραδόσεις καὶ παραμύθια Παραδ., σ. 1195 κέ.).

2. Ἀθην. ΙΑ', σ. 491.

3. Περὶ τῶν πλειάδων ὡς περιστερῶν βλ. Nitzsch, εἰς Ὀδυσσ. Ε, 269.

4. Παρ' Ἀθηναίῳ ΙΑ', σ. 491.

5. I. N. Σβορώνος, ἐν Bulletin de correspond. hellénique 1894, σ. 107 κέ. καὶ ἐν Παρνασσῷ, τ. ΙΖ', σ. 326 καὶ Διεθν. ἐφημ. νομισμ. ἀρχαιολογίας 1899, σ. 74. Διάφορον γνώμην περὶ τῆς παραστάσεως ὑποστηρίζει ὅχι μὲ πολλὴν πιθανότητα ὁ G. Thiele, Antike Himmelsbilder, Berlin 1898, σ. 73.

6. Ὁ L. A. Mitani (La fibula Corsini e il templum coeleste degli Etruschi, ἐν Rendiconti della r. Accadem. dei Lincei 1912, τ. XXI, σ. 315 - 330) ἐξηγεῖ ὡς παράστασιν τῆς Πλειάδος τὰ ἐπὶ χρυσῆς πόρπης (εὑρεθείσης ἐν Τυρρηνίᾳ, ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀρχαίας

Ἐν τῇ Γερμανικῇ μυθολογίᾳ αὐτοῦ ὁ Γρίμμ περισυνήγαγε πολλὰς ὀνομασίας ἐξ εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, προδήλως ἐξ ἀναλόγων μύθων ἢ παραστάσεων προελθούσας. Αἱ πλειάδες γερμανιστὶ καλοῦνται die Henne mit sieben Küchlein (ἡ κόττα μὲ ἐπτὰ κοττόπουλα)· δανιστὶ aftenhönne (ἑσπερινὴ κόττα)· ἀγγλιστὶ the hen with her chickens (ἡ κόττα μὲ τὰ πουλιά της)· γαλλιστὶ la poussinière (ἡ κλωσσα)· ἐν Λορραίνῃ poucherosse ἢ courosse (κλωσσα)· ραιτορωμανιστὶ cluotschas ἢ cluschas (ὁμ.)· ἰταλιστὶ gallinelle (μπεκατσίνες, (σκολόπακες)· βοημιστὶ slepicas kurátky (κόττα καὶ τὰ κοττόπουλα)· οὐγγριστὶ fiastik ἢ fiastyuk (ἐκ τοῦ tik ἢ tyuk κόττα καὶ fiazom γεννῶ)¹. Πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Γρίμμ ἀναφερομένων ὀνομάτων εἶναι γνωστὰ ἡμῖν καὶ τὰ ἐπόμενα: γαλλιστὶ ἰδιωματικῶς (ἐν Λιμουζίνῃ) clouca (κόττα μὲ κοττόπουλα)² καὶ ἐν γλώσσαις λαῶν μὴ εὐρωπαϊκῶν· τῶν Σιαμίων: Dao luk kai (ἄστρον μικρῶν πουλιῶν)³· τῶν Κοριαίκων, φωλιά πάπιας⁴· τῶν Βανάρ, ὀρεινῆς Ἰνδικῆς φυλῆς, καλάθι γιὰ κόττες, ἐνν. διὰ νὰ κλωσσοῦν κόττες· τῶν Κασσίων ἐν Ἀσσάμ κόττα⁵· τῶν Ταχιτίων τῆς Πολυνησίας E hwettu ohwa a (ἄστρο τῆς φωλιάς)⁶. Τέλος καὶ Ἑβραῖοι καὶ Ἰνδοὶ ὀνομάζουσι τὸν ἀστερισμὸν κλωσσαν⁷.

Κατὰ μετάπτωσιν, συνήθως συμβαίνουσαν εἰς τοὺς φυσικοὺς καὶ τοὺς ἀστρονομικοὺς μύθους, εἰς παραδόσεις ἀπαιτῶν τοῦ τῆς Ἑλλάδος διατηρουμένης ἀναφέρεται ἡ κλωσσα μὲ τὰ κλωσσόπουλα ὡς ἀποτελεῦσα θησαυρὸν⁸ ἢ ὡς στοιχειὸν⁹ ἢ ὡς σφαζομένη ἐπὶ τύπον, ὅπου κρύπτεται θησαυρός, διὰ ν' ἀναληφθῇ οὗτος ἀκινδύνως¹⁰. Παραπλήρεις παραδόσεις φέρονται καὶ ἀλλαχοῦ

Σατουρνίας) δέκα πτηνὰ (περιστεράς ἢ νήσας)· ἀνάγει δὲ τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὸν Η' αἰῶνα π. Χ. Ὁ αὐτὸς δὲ εἰς ἄλλα προγενέστερα ἔργα του, μνημονεύμενα αὐτόθι, ὁμοίως ἐξηγεῖ ἄλλα τινὰ ἀρχαῖα μνημεῖα (οἷον τὴν ἀπεικόνισιν ἐπτὰ πτηνῶν ἐπὶ χρυσοῦ ἐλλοβίου ἐξ Ὀλκίου εὐρισκομένου νῦν ἐν Μονάχῳ κλπ.).

1. J. Grimm, Deutsche Mythologie, σ. 691 (607 δ' ἐκδ.).

2. Revue des tradit. populaires 1902, σ. 340· εἰς τὸν αὐτὸν τόπον εὐχρηστον εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ ὄνομα la poussinieira, ἡ κλωσσα (αὐτ.). Ἐν τῷ Bocage vendéen τὸ αὐτὸ ὄνομα, pouzinière (αὐτ. 1902, σ. 139)· τὸ δ' ὄνομα poussinière ἢ l' étoile poussinière εἶναι κοινότατον ἐν Γαλλίᾳ (αὐτ. 1904, σ. 45. 1907, σ. 17). Ἐν τῷ βελγικῷ Λουξεμβούργῳ συνηθίζεται ὄνομα σημαῖνον ἐπίσης κλωσσαν μὲ τὰ κλωσσόπουλα (αὐτ. 1903, σ. 282).

3. Bastian, Kambodja, σ. 58.

4. Krascheninnikow, Kamtschatka, Lemgo 1766, σ. 279, παρὰ R. Andree, Ethnograph. Parallelen, σ. 107.

5. Bastian, Geogr. u. ethnograph. Bilder, σ. 126.

6. J. C. Forster, Bemerkungen auf seiner Reise um die Welt, Berlin 1783, σ. 441, παρὰ R. Andree, ἐνθ' ἂν.

7. Nork, Etym.-symbol.-mythol. Reallexikon, τ. IV, σ. 72.

8. Παραδόσ., σ. 1018. 1068.

9. Αὐτ., σ. 381, ἀρ. 644.

10. Αὐτ. 1006.

τῆς Εὐρώπης. Ἐν Petersberge πιστεύουσιν ὅτι χρυσῇ χλὴν ἐπωάζει που δώδεκα χρυσᾶ αὐγά· πολλοὶ τὴν ἐζήτησαν, ἀλλ' οὐδεὶς κατώρθωσε νὰ τὴν εὕρῃ¹. Ἐν Βοημία, ἐν πλατείᾳ ἀγορᾶς τῆς πόλεως Blatna εἶναι ἰδρυμένη στήλη τῆς Παναγίας· ὑπὸ ταύτην δοξάζουσιν, ὅτι ἐκτείνεται μέγα ὑπόγειον, ἐν ᾧ εὗρισκονται πολυάριθμοι χρυσαῖ ὀρνίθες· ὁπόταν ἡ πόλις περιέλθῃ εἰς μέγαν κίνδυνον, θὰ πετάξωσιν αἱ ὀρνίθες, καὶ τόσον μεγάλη θὰ εἶναι ἡ ἀξία των, ὥστε δι' αὐτῶν θὰ λυτρωθῇ ἡ πόλις². Ἐπίσης ἐν Βοημίᾳ ὑπὸ ἐκκλησίαν τινὰ ἐν Elbekostelev κατάκεινται ἀνάριθμοι θησαυροὶ καὶ παρ' αὐτοὺς χρυσῇ ὀρνίς με χρυσοῦς νεοσσούς³.

Ἐν Σικελίᾳ δὲ φέρονται παραδόσεις ὅτι εἰς τὸ βουνὸν Castel d' Orlando ὑπάρχει θησαυρὸς μία κλῶσσα με χρυσᾶ πουλιά⁴, καθὼς καὶ εἰς τὴν πεδιάδα Monforte⁵ καὶ εἰς ἐν ἐκκλησίδιον παρὰ τὸ Mascali, καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ κλῶσσα με τὰ χρυσᾶ πουλιά ἐμφαίνει τὴν ὑπαρξιν θησαυροῦ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο⁶.

Ἐκ τοιούτων παραδόσεων προῆλθον προφανῶς καὶ τὰ ἐν παραμυθίαις ἀναφερόμενα περὶ χρυσῶν ὀρνίθων. Ἐν βλαχικῷ παραμυθίῳ ἡ ἀγία Κυριακὴ χαρίζει εἰς χρηστὴν νέαν, ἀναζητοῦσαν τὸν σπυρίων της, χρυσὴν κλῶσσαν μετὰ πέντε νεοσσῶν⁷. Ἀλλὰ τοιαῦτα παραμύθια ἀναφέρει ὁ Γρίμμ⁸. Ἐν νεαπολιτικῷ τῆς Πενταήμερου (ἐν τῇ εἰσαγωγῇ) ἀναφέρεται, ὅτι ἐκ θαυμασίου καρύου ἐξέρχεται μία *vaccola* *eo duodece* *palomise* *κλῶσσα* με δώδεκα κλωσσόπουλα⁹. Ἐν γερμανικῷ γίνεται μνεῖα δώρων, καρύων ἢ αὐγῶν, περισχόντων χρυσοῦν ἔνδυμα, ἕτερον ἀργυροῦν καὶ τὴν κλῶσσαν με τὰ ἐπτὰ ἢ δώδεκα κλωσσόπουλα, ἥτοι τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τὴν πούλιαν¹⁰. Ἐν οὐγγρικῷ τέλος γίνεται ἐπίσης μνεῖα τῆς ὀρνίθους καὶ των ἐξ νεοσσῶν αὐτῆς¹¹.

Ἀλλὰ ἑλληνικαὶ παραδόσεις ἀντὶ τῆς κλῶσσας με τὰ κλωσσόπουλα ἀναφέρουσιν *γουρῶναν* με τὰ *γουρουνόπουλά* της. Τί εἶναι ἡ γουρῶνα αὕτη οὐδεὶς ἐξ ὧων τὴν ἀναφέρουσιν δύναται σαφῶς νὰ ὀρίσῃ· ἄλλοι μὲν φαντάζονται αὐτὴν χρυσὴν, ἄλλοι μαρμαρίνην, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι πιστεύουσιν ὅτι εἶναι ἀντίκα, ἥτοι ἀρχαία σφραγιδόλιθος, ἔχουσα ἐγγεγλυμμένην ὕν μετὰ χοιριδίων. Πάντες δὲ

1. Kuhn u. Schwartz, Nordd. Sagen, σ. 233. Βλ. καὶ Sommer, Sagen aus Sachsen u. Thüringen, Halle 1846, σ. 63.

2. Grohmann, Sagen aus Böhmen, σ. 244.

3. Αὐτ., σ. 288.

4. Archivio per le tradiz. popolari 1900, τ. XIX, σ. 229.

5. Αὐτ. 1902, τ. XXI, σ. 304, ἀρ. 6.

6. Αὐτ., σ. 305, ἀρ. 9.

7. Schott, Walachische Märchen, σ. 242.

8. Grimm, Deutsche Myth., σ. 691 (607 - 8 8' ἐκδ.).

9. Giambatt, Basile der Pentamenone, übertr. v. F. Liebrecht, τ. I, σ. 10.

10. Grimm, Kinder- u. Hausmärchen, ἀρ. 88.

11. Gaat, σ. 381, παρὰ Grimm.

συμφωνοῦσιν ὅτι εὐδαιμονέστατος θὰ γίνη ὁ εὐρὼν τοιοῦτο κειμήλιον, διότι καὶ θησαυροὺς θὰ δύναται δι' αὐτοῦ ν' ἀποκαλύπτῃ καὶ ἡ εὐτυχία θὰ εἶναι ἀναπόσπαστος συνοδὸς τοῦ βίου του. Διὰ τοῦτο περὶ τῶν πλουτούντων ἐνίοτε ψιθυρίζεται, ὅτι κατέχουσι τὴ γουροῦνα μὲ τὰ γουρουνόπουλα.

Ὅτε κατὰ τὸ 1851 ἡ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία ἀπεφάσισε ν' ἀγοράσῃ οἰκίαν τινὰ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, ἔθνα ὑπετίθετο τότε ὅτι ἦτο ἡ θέσις τοῦ ἀρχαίου βουλευτηρίου, ὁ ἰδιοκτῆτης δὲν συγκατετίθετο νὰ τὴν πωλήσῃ εἰμὴ ἀντὶ μεγάλου τιμήματος· τὸ δ' αἷτιον τῶν παραλόγων ἀξιώσεων αὐτοῦ ἀναγράφει ὡς ἐξῆς ἐκθεσις τῆς ἐταιρείας: «Καὶ ἡ κατ' ἀδέσποτόν τινα φήμην κειμένη που ἐν Ἀθήναις καὶ μήπω ἀνακαλυφθεῖσα χρυσῇ ὥς μετὰ τῶν δώδεκα σκυμνίων αὐτῆς, μέλλοντα κατὰ τὴν τῶν πολλῶν γνώμην νὰ εὐρεθῶσιν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς οἰκίας ταύτης, ἐπηύξανον τὴν ἀξίαν αὐτῆς καὶ τὴν ὑπερογκὸν τιμὴν, ἣτις ἀπηρεῖτο ὡς ἀντάλλαγμα, δικαίαν ἐδείκνυον»¹. Ὁ Perrot² διηγεῖται ὅτι εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς ἄλλης Στερεᾶς Ἑλλάδος οἱ χωρικοὶ πεποιθότες ὅτι καὶ αὐτοὶ καθὼς καὶ πάντες οἱ ἀρχαιολόγοι σκοπὸν εἶχον διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τὴν εὑρεσιν θησαυρῶν, πολλάκις τοὺς ἡρώτων ποῦ ἤμποροῦν νὰ εὕρουν τὴν κέτρα πού ἔχει τὴ γουροῦνα μὲ τὰ γουρουνόπουλα καὶ ἔλεγον ὅτι αὐτὴ δεικνύει τὸν τόπον, ὅπου εἶναι κρυμμένος θησαυρός. Παρατηρεῖ δὲ προσέτι ὁ Perrot ὅτι δὲν ἔδυνήθη νὰ ἐξιχνιάσῃ τίνι τρόπῳ ἐφαντάζοντο οἱ χωρικοὶ ὅτι θὰ παύσῃ τὴν ἐνδειξὴν τοῦ θησαυροῦ ἡ γουροῦνα μὲ τὰ γουρουνόπουλα. Καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐν Μεσσήνῃ εὕρισκόμενος κατὰ τὸ 1866 ἔμαθον ὅτι μετὰ πολλῆς πίστεως καὶ ἐπιμονῆς ἀνεζήτησαν οἱ χωρικοὶ τὴν ἀντίκα μὲ τὴν γουροῦνα εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως. Φαίνεται δ' ὅτι ἀπανταχοῦ ὅπου εὕρισκονται Ἕλληνες εἶναι διαδεδομένη ἡ δοξασία αὕτη. Ὁ Δανιήλογλους³ λέγει ὅτι ἐν τῇ πολίχνῃ Τουρσαμπᾶ τῆς Τραχειᾶς Κιλικίας ἀπαίδευται χωρικοὶ προσφέροντες νομίσματα πρὸς πώλησιν ἐθεώρουν ὡς ἀνεκτιμήτου ἀξίας, ἂν εὕρισκετό τι ἔχον εἰκόνα χοίρου.

Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι, ἀφοῦ τοσοῦτον τιμαλφῆς ἐθεωρεῖτο τοιαύτη ἐπὶ σφραγίδος παράστασις, ἐπεχείρησαν ἀπατεῶνες νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν εὐπιστίαν τῶν πολλῶν καὶ κατεσκεύασαν κιβδήλους. Ὡς τοιοῦτο δὲ κατασκεύασμα ἐχαρακτήρισα πραγματευόμενος περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης⁴ σφραγιδά τινα λίθου ἀργιλλώδους τετραγωνικοῦ, ἣν ἐγίνωσκον ἐκ περιγραφῆς τοῦ Γ.

1. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Ἐν Ἀθ. 1852, φύλλ. 2, σ. γ'.

2. Ἐν *Annuaire de l' Association pour l' encouragement des études grecques* 1874, σ. 399, καὶ *Mémoires d' archéologie et d' histoire*, σ. 325.

3. Δ. Ε. Δανιήλογλου, Ἀτταλέως, *Περὶ ἡγήσεως εἰς τὴν Παμφυλίαν*, Κωνσταντινούπολις 1855, σ. 140.

4. *Παραδόσ.*, σ. 1015.

Γρ. Παπαδοπούλου¹ καὶ ἦτις νῦν εὐρίσκεται ἐν τῷ Νομισματικῷ μουσεῖῳ Ἀθηνῶν. Ἡ σφραγὶς αὕτη ἔχει παράστασιν ὕδρ, ἧς κάτωθεν ἐννέα χοιρίδια θηλάζοντα καὶ ἐπιγεγραμμένα δώδεκα ἑλληνικὰ γράμματα. Προσέθετον δὲ ὅτι πλὴν τῆς σφραγίδος ταύτης καὶ νομίσματα καὶ νομισματοσύνημα κατασκευάζονται ἔχοντα τὴν παράστασιν ὕδρ μετὰ χοιριδίων, καὶ ὅτι, ὡς μ' ἐβεβαίωσεν ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ νομισματικοῦ μουσείου Ἀθηνῶν κ. Ι. Σβορώνος, πολλάκις παρουσιάσθησαν εἰς αὐτὸν τοιαῦτα κιβδηλα, προσφερόμενα πρὸς ἀγοράν, ὡς κειμήλια ἀνυπολογίστου ἀξίας.

Τοιαῦτα νομίσματα καὶ κέρματα βαρβαρότεχνα εὐρέθησαν ἐν τῇ βορείῳ Μακεδονίᾳ (παλαιᾷ Σερβίᾳ) καὶ ἐπραγματεύθη περὶ αὐτῶν ὁ Σέρβος ἀρχαιολόγος Μιχαὴλ Βάλτροβιτς, ἀλλὰ καὶ ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ἡμετέρου νομισματικοῦ μουσείου, περὶ πάντων δὲ τούτων καὶ ἐνὸς ἐκμαγείου ἐδημοσίευσεν ἐκτενὴ μελέτην ὁ κ. Ι. Ν. Σβορώνος². Ἡ παράστασις τῆς θηλαζούσης τὰ χοιρίδια ὕδρ ἐν τῇ σφραγίδι τοῦ ἐν Ἀθήναις νομισματικοῦ μουσείου ἐλήφθη βεβαίως ἐκ προτύπων ἀρχαίων, πιθανῶς δέ, καθὼς εἰκαζον³, ἐξ ἰταλικῶν καὶ σικελιωτικῶν νομισμάτων, ἐχόντων τὴν αὐτὴν παράστασιν, καὶ ἐπιγραφὰς προσομοιωσάσας πρὸς τὰ ἐν τῇ σφραγίδι γράμματα· τοιαῦτα δὲ νομίσματα ὑπέδειξαν τῶν Ἀβακκινίνων καὶ τοῦ Τουδέρτου, προσέθετον δὲ ὅτι οἱ κιβδηλοποιοὶ εὐρίσκουσι τοὺς τύπους εἰς πολλὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἢτοι νομίσματα, νομισματοσύνημα, δακτυλολίθους, καὶ πλὴν τῶν νομισμάτων τῶν Ἀβακκινίνων καὶ τοῦ Τουδέρτου ἡ παράστασις τῆς ὕδρ μετὰ τῶν χοιριδίων εὐρίσκεται καὶ εἰς νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ εἰς νομισματοσύνημα τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ δὲ κ. Σβορώνος τὴν εἰκασίαν περὶ προελεύσεως τοῦ τύπου ἐκ τοῦ σικελικοῦ καὶ ὀμβρικοῦ νομίσματος κατ' ἀρχὴν μὲν δὲν θεωρεῖ ἀπίθανον, δυσκολεύεται δ' ὅμως νὰ παραδεχθῇ ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι κιβδηλοποιοὶ ἐζήτησαν τὰ πρωτότυπα αὐτῶν εἰς πόλεων τῆς Σικελίας αὐτόνομα νομίσματα, οὐδέποτε ἐφ' ὅσον γνωρίζει ἀνακαλυπτόμενα ἐν Ἑλλάδι, πολὺ δὲ πιθανώτερον φαίνεται εἰς αὐτόν, ὅτι ἂν οἱ τὸ πρῶτον κατασκευάσαντες ἐνεπνεύσθησαν ἐκ τύπου γνωστοῦ τινος νομίσματος, τοῦτο εἶναι τὸ ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς κοπέν· διὰ δὲ τὰ εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις νομισματικὸν μουσεῖον περιελθόντα, κατασκευασθέντα κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Σβορώνου πρὸ ἐνὸς περιόπου αἰῶνος ὑπὸ ἐνὸς πιθανώτατα καὶ τοῦ αὐτοῦ κιβδηλοποιοῦ, ἐργαζομένου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς πρότυπα ἐχρησίμευσαν νομίσματα πόλεων καὶ βασιλέων τῆς Θράκης καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτὴν κειμένων παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου⁴.

1. Πανδῶρ. 1855, τ. Ε', σ. 570.

2. Ι. Ν. Σβορώνου, Νεοελληνικαὶ παραδόσεις περὶ ἀρχαίων νομισμάτων, ἐν Διεθνῇ ἐφημ. νομισματ. ἀρχαιολ. 1905, τ. VIII, σ. 257-292.

3. Παραδόσ., σ. 1015 κέ.

4. Σβορώνος, ἐνθ' ἀν., σ. 272. 291.

Ἄλλ' οἷονδ' ἄν ποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ ἀρχαῖον πρότυπον τῆς παραστάσεως, εἴτε ὁ τύπος τῶν νομισμάτων τῶν Ἀβακαινίνων καὶ τοῦ Τουδέρτου, εἴτε ὁ τοῦ νομίσματος τοῦ Ἀντωνίνου, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ πρότυπον τοῦτο ἐζητήθη, διότι κατὰ τὰς δημώδεις δοξασίας συνήπτετο ἡ ὕς μετὰ τῶν χοιριδίων τῆς πρὸς θησαυρούς. Ἀλλὰ τίς ὁ λόγος τῆς τοιαύτης συναφείας εἶναι δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῇ. Ὅτι διετηρήθη ἀνάμνησις τοῦ παλαιοῦ ἰταλικοῦ μύθου, καθ' ὃν ὕς θηλάζουσα χοιρίδια ὠδήγησε τὸν Αἰνείαν εἰς εὖρεσιν τοῦ προσφορωτάτου τόπου πρὸς κτίσιν πόλεως, νομίζω ἀπιθανώτατον. Ὁ Perrot (ἐνθ' ἄν.) εἰκάζει, ὅτι ἴσως ἡ γουροῦνα ἐξελέχθη ὡς σύμβολον ἐπιτυχοῦς εὐρέσεως ἕνεκα τοῦ ἰδιώματος αὐτῆς τοῦ ν' ἀνορύσσει διὰ τοῦ ρύγχους τὴν γῆν, ὥσπερ ὠδηγοῦσα τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὴν μιμηθῶσι, βέβαιοι ὅτι ἀνασκάπτοντες τὴν γῆν πάντως θὰ εὕρωσι κάτι. Ἡ εἰκασία εἶναι εὐφυής, ἀλλ' ἥκιστα πιθανή· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει προσφυέστερον σύμβολον θὰ ἦτο ὁ χοῖρος, ἡ δὲ προσθήκη τῶν γαλαθηνῶν χοιριδίων οὐδὲν ἔχει νόημα. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ πιστεύω μᾶλλον ὅτι ἐν ἀρχῇ τὴν γουροῦναν μὲ τὰ γουρουνόπουλα ἐφαντάζοντο χρυσᾶ καὶ ἀποτελοῦντα αὐτὸν τὸν θησαυρόν, ὕστερον δ' ἐπλάσθη ἡ παράδοσις, ὅτι ἦσαν ἡ σφραγὶς θησαυροῦ ἢ ὁ τρόπος, δι' οὗ εὐρίσκονται θησαυροί. Ἡ χρυσὴ γουροῦνα μὲ τὰ χρυσὰ γουρουνόπουλα εἶναι παράστασις ὁμοία πρὸς τὴν χρυσὴν κλῶσαν μὲ τὰ χρυσὰ παιδιά, ποῦ ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ἢ μὲ τὴν χρυσὴν γῆνα ἢ μὲ τὴν χρυσὴν αἶνα, τὴν ὁποίαν ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν Περσῶν βηγίᾳ πιστεύουσιν ὅτι ἔχουσι κρύψῃ Σαρακηνοί¹.

Ἐν Ἑλβετικῇ τινι παραδόσει συνάεσται ἀγρία γουροῦνα ἡ ἀγριόχοιρος πρὸς θησαυρόν, κεκρυμμένον εἰς ὄρος². Ἀλλῃ δέ τις ἑλβετικὴ ἀντίληψις φυσικοῦ φαινομένου μᾶς φέρει ἴσως πλησιέστερον πρὸς κατανόησιν τῆς ἐννοίας τῆς παραστάσεως τῆς ὕδς μετὰ τῶν χοιριδίων τῆς. Οἱ χωρικοὶ ἐν τῇ βερναίᾳ κοιλάδι Kander, ὅσάκις βλέπουσιν ἐν τῷ οὐρανῷ λευκὸν νέφος ἐκ τῶν προμηνυόντων μεταβολὴν τοῦ καιροῦ, πιστεύουσιν ὅτι βλέπουσι γουροῦναν (Moore) μετὰ τῶν ἐπτὰ χοιριδίων αὐτῆς³. Καὶ σχετίζει μὲν ὁ W. Schwartz τὴν παράστασιν ταύτην μὲ τὴν τῆς μονοφθάλμου γουρούνας καὶ τοῦ χρυσότριχος κάπρου, ὑποθέτων ὅτι ἀναφέρεται εἰς μετεωρολογικὸν φαινόμενον. Ἄλλ' ἂν, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἡ ὄρνις μετὰ τῶν νεοσσῶν αὐτῆς εἶναι προσωποποιία τῆς Πλειάδος, πολὺ πιθανῶς ἡ γουροῦνα τῶν δημωδῶν παραδόσεων νὰ προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν Ὑάδων, τὸν ὁποῖον οἱ παλαιότατοι Ἕλληνες ἐφαντάζοντο ὡς ἀγέλην χοίρων. Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς παρῆγον τὴν λέξιν ἐκ τοῦ ὕειν, ἢ ἄλλως ἐτυμολόγουν αὐτήν, καὶ συμφώνους

1. Revue des trad. popul. 1894, τ. IX, σ. 256.

2. Schweizer. Archiv. f. Volksk., τ. XIV, σ. 178.

3. Rochholz, Naturmythen, σ. 100, παρὰ W. Schwartz, Die poetischen Naturanschauungen, Berlin 1879, τ. II, σ. 33.

πρὸς τὴν παραγωγὴν ἐπλαττον μύθους. "Οτι δ' ὁμως ἡ λέξις 'Υὰς εἶναι ἑτερος τύπος τοῦ συᾶς¹ δεικνύει καὶ τὸ ἀρχαιότατον ρωμαϊκὸν ὄνομα τοῦ ἀστερισμοῦ *Suculae*, ἃν καὶ τινες τῶν λατίνων συγγραφέων ὑπολαμβάνουσιν ὅτι ἐσχηματίσθη τοῦτο ἐκ παρανοήσεως τοῦ ἐλληνικοῦ 'Υάδες². Ὑπῆρχε δὲ πιθανῶς καὶ ἀρχαῖος μῦθος περὶ καταστερισμοῦ ὑός, ὡς δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ κρητικοῦ μύθου, ὃν διέσωσεν ὁ Ἀγαθοκλῆς: «Λέγεται γὰρ (ἐν Κρήτῃ) ὡς ἄρα Διὶ θηλὴν ὑπέσχεον ὕς, καὶ τῷ σφετέρῳ γρυσμῷ περιοιχνεῦσα τὸν κνυζηθμὸν τοῦ βρέφους ἀνεπάιστον τοῖς παριοῦσιν ἐτίθει»³. Ὡς κατηστερίσθη ἡ τροφὸς τοῦ Διὸς αἰὶξ Ἀμάλθεια καὶ αἱ κομίζουσαι εἰς τὸν Δία τὴν ἀμβροσίαν πέλειαι ἐν τῷ ἀστερισμῷ τῆς Πλειάδος, οὕτω θὰ ἐπλάσθη ἴσως καὶ μῦθος περὶ καταστερισμοῦ τῆς τροφοῦ τοῦ Διὸς ὑός, ἐφαρμοσθεῖς ἐπὶ τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν 'Υάδων, ὃν οἱ πρῶτοι ὀνομάσαντες ἐφαντάζοντο ἀπλῶς ὡς ἀγέλην χοιριδίων⁴.

Γ' ΩΡΙΩΝ

'Αλτροπόδιον.—Πῆχυς.—Σκεπαρνέα.—Μνηστὴρ τῶν Πλειάδων.—Δίωξις αὐτῶν.

Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Ὠρίωνος καλεῖται καινῶς ἕνεκα τοῦ σχήματος αὐτοῦ ἀλτροπόδι (τὸ) ἢ ἀλτροπόδα (ῆ), ἥτοι ποὺς ἄρκτου⁵. Τὸ ὄνομα τοῦτο φέρεται καὶ παρεφθαρμένον ἐνιαχοῦ, αἰὼν ἀλτροποδία (τά)⁶ καὶ πογαλέρκα (τά)⁷. Ἦτο δ' ἐν χρήσει καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ

1. Συᾶδες αἱ σύες ('Ησύχ.).

2. *Aul. Gell. XIII 9. Cicer., De nat. D. II 43. Plin., N. H. 18, 29. Gundel, De stell. appellat., σ. 102.*

3. *F. H. G. IV, 289 παρ' Ἀθην. Θ' 376α.*

4. Τὴν αὐτὴν γνώμην περὶ προσωποποιίας τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν 'Υάδων ὡς ἀγέλης χοιριδίων ὑπὸ τῶν παλαιοτάτων Ἑλλήνων ἐκφράζει καὶ ὁ *G. Thiele* (*Antike Himmelsbilder, Berlin 1898, σ. 2*), ἀγνοῶν τὴν προκειμένην κατὰ τὸ 1881 δημοσιευθεῖσαν πραγματείαν. Ἐγκρίνει δὲ τὰ τοῦ *Thiele* καὶ ὁ *E. Bethe* (ἐν *Rhein. Mus. f. Phil. 1910, τ. LV, σ. 430*). Συμμερίζεται δὲ αὐτὴν καὶ ὁ *Σβορώνος*, ἐνθ' ἂν.

5. Ἐν Δωρίδι ἀλτροποδόδα (ῆ) «βγαίν' κουντὰ τμ Πούλια' ἐχ' ἐξ ἀστέρια, ἀλλὰ δὲν εἶνι οὐλα μαζὶ» (Λαογρ. Δ' 423)· ὁμοίως ἐν Εὐρυτανίᾳ ἡ ἀλτροποδόδα (παρὰ Στ. Βίου). Ἐν Μακεδονίᾳ τὰ ἀλτροποδία (*Abbott, Macedonian Folklore, σ. 70*). Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν ('Ηπειρωτ. γλωσσάριον, σ. 18) ἀλτροποδόδα λέγεται ὁ Σείριος, ὑποθέτομεν δ' ὁμως ὅτι δὲν εἶναι τοῦτο ἀκριβές, καὶ ὅτι μᾶλλον ὑπέλαβεν ἐσφαλμένως ὡς ἀλτροποδόδα τὸν ἐγγὺς τοῦ Ὠρίωνος φαινόμενον Σείριον. Ἐν Οἰνοῦντι δὲ ἀλτροποδόδα ὀνομάζεται ὁ ἀστερισμὸς τῆς μεγάλης ἄρκτου (*Κουκουλέ, Οἰνουντιακά, σ. 259*).

6. Ἐν Βελβεντῷ: *Μπουντῶνας*, ἐν Ἀρχεῖῳ ἐλλ. γλώσσ., τ. Α' β', σ. 93 - 4.

7. Ἐν Κύπρῳ. Ὁ *Λουκάς* (Φιλολ. ἐπισκέψεις, σ. 130) λέγει ὅτι Πογαλέρκαν καλοῦσι «τοὺς ἐπτά κατὰ σειρὰν μετὰ τὰς τρεῖς τοῦ μεσονυκτίου περίπου φαινομένους ἀστέρας». Ὁ δὲ *Σακελλάριος* (*Κυπριακά, 1868, τ. Γ', σ. 239*) ἐρμηνεύει: «Τρεῖς παρακείμενοι ἀστέρες. Ρίξα δὲ τῆς λέξεως εἶναι γαλ, ἡ αὐτὴ τῇ τοῦ Γαλαξίου». Ἀλλ' ἡ ὀρθὴ ἐτυμολογία εἶναι ἐκ

σχολιαστοῦ τοῦ Θεοκρίτου (Ζ' 54) λέγοντος· «Ὁρίων τὸ κοινῶς ἀλετροπόδιον λεγόμενον»¹, καὶ ὑπὸ τοῦ Ζωναρά (λ. Αὐδῶδ). Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο κυρίως διδεται εἰς τοὺς ἀστέρας τῆς ζώνης καὶ τοῦ ξίφους τοῦ Ὁρίωνος². Εἰς τὸ ἄροτρον καὶ τὴν ἀροτρίασιν ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τοῦ ἀστερισμοῦ καὶ ἐν ἄλλαις γλώσσαις· οὕτως ὑπὸ μὲν τῶν παλαιότερων Γερμανῶν ἐλέγετο *pfluo*, ἄροτρον³· ὑπὸ τῶν Σκώτων ὁμοίως *pleuch* (ἄροτρον)⁴· ὑπὸ τῶν Γάλλων *ra-teau*⁵· ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων παρίστατο ὡς ἀροτριῶν ζευγίτης⁶. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἀσιατικῶν λαῶν οἱ μὲν Καμβόδιοι ὀνομάζουσι τὸν Ὁρίωνα τζέμ κὼλ (φρουρὸν ἀρότρου), οἱ δὲ Σιάμιοι *dao thai* (ἀρότρου ἀστέρα)⁷.

Ἄλλο ὄνομα τοῦ Ὁρίωνος ἐν Θήρᾳ καὶ ἐν Μιλήτῳ εἶναι πῆχης⁸, ἐν Ἰκαρίᾳ πῆχες⁹. Ἀναφέρεται δὲ τοῦτο εἰς μόνους τοὺς ἀστέρας τῆς ζώνης τοῦ ἀστερισμοῦ. Ἀντίστοιχοι πρὸς τὴν ὀνομασίαν ταύτην εἶναι αἱ τῶν γερμανικῶν λαῶν, αἱ σημαίνουσαι βακτηρίαν (οἶον *Jacobsstab*, *Petersstab* κττ.) ἢ ἡλακάτην (οἶον *Friggarocke* κτλ.), καὶ αἱ τῶν σλαβικῶν, αἱ σημαίνουσαι ἐπισκοπικὴν βακτηρίαν¹⁰.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ἄλλο ὄνομα, μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ λεξικογράφου τοῦ Γενδοῦ Ἑτυμολογικοῦ (σ. 581,1), Σκεπαρνέα· τὸ ὄνομα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐδόθη ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ ἀποτελουμένου ἐκ τῶν ἐν τῇ ζώνῃ καὶ τῷ ξίφει τοῦ Ὁρίωνος ἀστέρων. Ἄν καὶ ἐκ τῶν δημωδῶν ὀνομάτων τοῦ ἀστερισμοῦ δὲν ἐμφαίνεται προσωποποιία αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως φέρεται μὴ παράδοσις, ἐπιχωριάζουσα εἰς τὰς

τοῦ πόδια καὶ ἀλέτρια, διότι τὸ ποδιαλέτρια κατὰ τοὺς κυπριακοὺς φθογγολογικοὺς νόμους γίνεται πογαλέρικα.

1. Οἱ ἐκδόται τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου παραθέτουσι χωρίον τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀράτου [παρὰ *Petavius*, *Uranologium*, σ. 258], καθ' ὃ Ὁρίων ἰδιωτικῶς καλεῖται ἀλετροπόδιον. Ἡ λέξις ὅμως ἔχει πλημμελῶς ἀντὶ ἀλετροπόδιον. Ἐκ τῆς πλημμελοῦς δὲ γραφῆς πλανηθεὶς ὁ *K. O. Müller* (ἐν *Rhein. Museum* 1833, τ. II, σ. 5) προσεπάθει νὰ συμβιβάσῃ τὸ σχῆμα τοῦ ἀστερισμοῦ πρὸς τὴν παράστασιν ποδὸς ἀλέκτορος. Ἀλλὰ καὶ ὁ *G. Thiele* (*Antike Himmelsbilder*, Berlin 1898, σ. 3) νομίζει ὅτι τὸ ὄνομα ἀλετροπόδιον εἶναι παλαιόν, καὶ εὕρισκει ὅτι πραγματικῶς ὁ Ὁρίων φαίνεται ὁμοιότατος πρὸς πόδα ἀλέκτορος!

2. Ἐν Πελοποννήσῳ: *Hiller von Gaertringen*, Thera, τ. IV, 2, σ. 167.

3. *Grimm*, *Deutsche Myth.*, 4 ἐκδ., σ. 600.

4. Αὐτ.

5. *Flammarion*, *Astronomie populaire. Les étoiles*. Par. 1882, σ. 447. *Revue des trad. popul.* 1896, σ. 577.

6. *Gruppe*, *Griech. Mythol.*, σ. 946.

7. *Bastian*, *Kambodja*, σ. 58.

8. *Hiller von Gaertringen*, αὐτ. 166. 167.

9. Ἐπ. Σταματιάδου, Ἰκαρικά, σ. 142.

10. *Grimm*, ἐνθ' ἄν., σ. 606-7, τ. III 213. *Bλ. καὶ Zeitschrift d. Ver. f. Volksk.* 1899, σ. 231.

Κυκλάδας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ὠρίων εἶναι ἀρραβωνιστικὸς τῆς Πούλιας καὶ κάθε τόσο τὴν κυνηγᾷ¹. Ἡ παράδοσις προῆλθεν ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ὁ Ὠρίων διατρέχει ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ μῆνας πέντε τροχίαν πλησίον τῶν Πλειάδων καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἀκρόνυχον ἐπιτολὴν τοῦ Ὠρίωνος, ἥτις ἄρχεται, ὅτε ὁ ἥλιος εὐρίσκεται εἰς τὸν Σκορπίον, ὁ ἀστερισμὸς τῶν Πλειάδων καθὼς καὶ ὁ τῶν Ὑάδων κινουῦνται πρὸ τοῦ Ὠρίωνος. Περὶ τῆς διώξεως τῶν Πλειάδων ὑπὸ τοῦ Ὠρίωνος ἐφέροντο καὶ ἀρχαῖοι μῦθοι. Αἱ Πλειάδες, κατὰ τὸν Ἡσίοδον (Ἔργ. 619 - 620), δύνουσι πίπτουσαι εἰς τὸν πόντον, ἐνῶ φεύγουσι «σθένος ὀμβριμον Ὠρίωνος». Κατὰ δὲ τὸν Πίνδαρον, ὁ Ὠρίων, ἰδὼν τὴν Πληϊόνην μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς καὶ ὑπὸ ἔρωτος τρωθεὶς, ἐδίωκε ταύτας ἐπὶ πέντε ἔτη, μέχρις ὅτου ὁ Ζεὺς κατηστέρισε πάσας μετὰ τοῦ Ὠρίωνος καὶ τοῦ κυνὸς αὐτοῦ². Ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ ἀστρονομικῆς παρατηρήσεως ὁρμώμενοι οἱ μὲν Μορφορέσιοι τῆς Νέας Γουινέας θεωροῦσι τὴν Πλειάδα σύζυγον τοῦ Ὠρίωνος³, οἱ δὲ μαῦροι τῆς ἀποικίας Βικτωρίας τὰς μὲν Πλειάδας ὡς ὁμίλον γυναικῶν, τὸν δ' ἐν τῇ ζώνῃ τοῦ Ὠρίωνος ἀστέρα ὡς συμπαίκτηρα αὐτῶν χορευτήν⁴· καὶ οἱ Καμιλαρόοι τῆς Αὐστραλίας τοὺς μὲν ἀστέρας τοῦ Ὠρίωνος ὡς νέους, τοὺς δὲ τῆς Πλειάδας ὡς παρθένους, τὰς ὁποίας ἐκεῖνοι προσπαθοῦσι νὰ συλλάβωσι διὰ τὰς νύκτας κυνηγεθῶσι⁵.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Δ' ΜΕΓΑΛΗ ΑΡΚΤΟΣ

ΑΘΗΝΩΝ

Δέρμα ἄρκτου ἐν τῷ οὐρανῷ.—Ἀμάξι τοῦ Ασπίδ.—Κάραβος.—Ἀναποδοκάραβος.—Κιβωτὸς τοῦ Νῶε.—Κλέφτες.—Παράστασις τῶν ἀστέρων τοῦ ἀστερισμοῦ ὡς βοῶν.—Ἀλέτρι, ἀλετροπόδα.—Ἐπτά ἀδελφία.—Ἐπτά πλανῆται.—Ἐπταπάρθενος χορὸς.—Συμπεθεριό.—Τριῶνι.

Τὸ ὄνομα ἄρκτος, ὅπερ οἱ ἀρχαιότατοι Ἕλληνες ἀπέδιδον εἰς τὸν ἀστερισμὸν τῆς μεγάλης Ἀρκτου, διότι ταύτην μόνην δι' ἰδίου ὀνόματος διέκρινον, τὴν δὲ μικρὰν ὑπέδειξε πρῶτος ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, συνεδέετο πιθανῶς πρὸς τινὰ μῦθον, ἵσως παραπλήσιον πρὸς τὸν ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις πλασθέντα περὶ καταστερισμοῦ τῆς εἰς ἄρκτον μεταμορφωθείσης νύμφης Καλλιστοῦς. Ἡ Καλλιστώ, ἡ πάτριος θεὰ τῶν Ἀρκάδων, ἡ μετέπειτα εἰς νύμφην τῶν περὶ τὴν Ἀρτέμιδα ἢ εἰς ἐπὶ κλησιν τῆς θεᾶς ταύτης μεταπεσοῦσα, ἐτιμᾶτο πιθανώτατα ἐν παλαιοτάτοις χρόνοις ὡς ἀρκτόμορφος, καθὼς συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τῶν Ἀρκάδων καὶ ἐκ τοῦ τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος,

1. Παραδόσ. ἀρ. 247 καὶ σ. 825 κέ.

2. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Roscher, Lex. d. Mythol., τ. III 1026-7. 1031-2.

3. Beccari, ἐν Geographical Magaz. 1876, τ. III, σ. 212.

4. Standbridge, ἐν Transact. Ethnolog. Soc. N. Σειρ. 1861, σ. 302.

5. Elie Reclus, Les primitifs d' Australie, σ. 304-5. Rev. des trad. popul. 1898, σ. 270.

τοῦ υἱοῦ τῆς Καλλιστοῦς, καὶ ἐκ τοῦ μύθου περὶ μεταμορφώσεως ταύτης εἰς ἄρκτον καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν τεκμηρίων. Ἐνεκα δὲ τῆς μεγάλης σημασίας, ἣν φαίνεται ὅτι εἶχεν ἡ ἄρκτος εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην θρησκείαν τῆς Ἀρκαδίας, ὑποθέτομεν ὅτι τὸ ὄνομα ἄρκτος ἐδόθη εἰς τὸν ἀστερισμὸν τὸ πρῶτον ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ ἐκεῖθεν διαδοθεὶς καὶ ἀνὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα κατέστη κοινὸς κατὰ τοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους, διότι ὁ ποιητὴς ἀναφέρει συγχρόνως δύο ὀνομασίας αὐτοῦ, ἄρκτον καὶ ἄμαξαν.

Ἐν Μαντινείᾳ τῆς Ἀρκαδίας φέρεται νῦν παράδοσις, ἱκανῶς περιέργος διὰ τὸν ἀρχαϊκώτατον χαρακτῆρα αὐτῆς. Κατὰ ταύτην «τὸν παλαιὸν καιρὸν ὁ οὐρανὸς ἦτο κολλητὸς εἰς τὴν γῆν, ἦτο γυάλινος καὶ μεριᾶς μεριᾶς μαλακός· μερικοὶ ἄνθρωποι ἐκάρφωσαν μιὰν φορὰν ἐν ἀρκουδοτόμαρῳ, καὶ τὰ καρφία ἐγίναν ἄστρα καὶ φαίνεται καὶ ἡ ὁρὰ τῆς ἀρκούδας ἀκόμα ὡς τὰ σήμερα εἰς τὸν οὐρανόν». Παραλλαγὴν δὲ τῆς παραδόσεως ταύτης ἠκούσαμεν ἐν Ἀγίῳ Βασιλείῳ, προαστείῳ τῆς Τριπόλεως: Μιὰ βασιλοπούλα ἀπὸ κατάρρα ἐγένεν ἀρκουῖδα, καὶ τὸ τομάρι τῆς ἐκάρφωσαν εἰς τὸν οὐρανόν¹.

Ἐπίσης παλαιά, ἂν μὴ παλαιότερά, εἶναι ἡ ὀνομασία τοῦ ἀστερισμοῦ ἄμαξα, προελθοῦσα προδήλως ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοῦ, παρομοιαζομένων τῶν τεσσάρων ἀστέρων πρὸς τὸν διόκλῳ, τῶν δὲ λοιπῶν τριῶν πρὸς τὸν ρυμὸν τῆς ἀμάξης. Ἡδὴ κατὰ τοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας². Ὁμοίως δὲ ὀνομασίας εἶχον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς *plaustrum* καὶ *currus* καὶ *temo*, συνεκδοχικῶς ἀπὸ τοῦ ρυμοῦ³. Ἐπίσης εἶναι συνηθεστάτη ἡ ὀνομασία αὕτη εἰς τὰς πλείστας γλώσσας. Ὁ Γρίμμ ἀναφέρει πολλὰς τοιαύτας τῶν γερμανικῶν λαῶν, παρ' οἷς, ὡς εἰκάζει, ἀρχικῶς θὰ ἐκαλεῖτο ἄμαξα τοῦ Ὀδίνου (*Wuotans Wagn*), ἐκ τοῦ πρωτίστου θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ, ἐπίσης καὶ ἄλλων λαῶν, οἷον γαλλ. *char* καὶ *charriot*, παλαιογαλλ. *cher el ciel*, ἰταλ. καὶ ἰσπαν. *carro*, πολωνιστὶ *woz niebiski* (ἄμαξα οὐρανοῦ), σερβιστὶ *hola* (ἄμαξα) κλπ.⁴ Προσέλαβε δὲ πῶς χριστιανικὸν χαρακτῆρα διὰ τῆς προσθήκης τοῦ Δαυΐδ. Ἀμάξι τοῦ Δαυΐδ λέγεται ἡ Μεγάλη ἄρκτος ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ δὲν ἰδιάζει εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν μόνον ἡ ὀνομασία αὐ-

1. Παραδόσ. ἀρ. 241. 242 καὶ σ. 815 κέ.—Εἰς πολλὰ παραμύθια ἀναφέρονται νεάνιδες φέρουσαι δορὰς ζώων καὶ πρὸς ταῦτα ταυτιζόμεναι, ὡς ἡ Ἀρκουδίτσα, ἡ ὡς ἄρκτος ὑπολαμβάνομένη, ἡ Γαῖδουρίτσα (πρβλ. τὸ γαλλικὸν *Peau d'âne* παρὰ Perrault)· τὸ ἀγαπῶν αὐτὴν βασιλόπουλον ἐν τέλει ἀνακαλύπτει ὑπὸ τὸ ἀπεχθές περίβλημα κόρην περικαλλῆ (*Antti Aarne, Verzeichniss der Märchentypen*, ἀρ. 402).

2. Ἰλ. Σ 487. Ὀδυσ. Ε 273.

3. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *G. Gundel, De stellarum appellatione et religione Romana*, Giessen 1907, σ. 65 κέ. (RGVV, τ. IV, 2).

4. *Grimm*, σ. 138. 688 (125. 604-5 δ' ἐκδ.). Συναγωγὴν τῶν τοιούτων ὀνομασιῶν βλ. καὶ ἐν *Mélusine*, τ. II, σ. 30 κέ. *Revue des trad. popul.* 1902, σ. 142, 571. *Zeitschrift d. Ver. f. Volksk.* 1899, σ. 231. *Archiv f. Religionswiss.* 1899, σ. 339. 343.

τη, διότι καὶ οἱ Ἱταλοὶ τὸν ὀνομάζουσι *carro di Davide*¹ καὶ οἱ Γάλλοι *chariot de David*². Ἀμαξά Σολομῶντος δὲ προέτεινε νὰ κληθῇ ἡ μεγάλη ἄρκτος ὁ Bartsch τῷ 1624³.

Ἀπὸ τοῦ σχήματος ἐπίσης, προσομοιαζομένων τῶν τεσσάρων ἀστέρων πρὸς τὸ κύτος τοῦ πλοίου καὶ τῶν τριῶν πρὸς τὴν πρῶραν, καλεῖται ὁ ἀστερισμὸς *Κάραβος* ἐν Ἰκαρίᾳ⁴. Ἀναποδοκάραβο ἐν Ἀργυράδῃς τῆς Κερκύρας⁵. Ὁμοίαι εἶναι αἱ παρὰ Πορτογάλους εὐχρηστοὶ ὀνομασίαι *barca* (βάρκα) καὶ *barquinha* (βαρκουῖλα) καὶ *barca de David* (βάρκα τοῦ Δαυὶδ)⁶.

Παραπλησία εἶναι καὶ ἡ ὀνομασία *Κιβωτὸς τοῦ Νῶε*. Καὶ ἐν Οὐαλίᾳ ὁμοίως *Arch Noah* καλοῦσι τὸν αὐτὸν ἀστερισμόν⁷. Κιβωτὸν τοῦ Νῶε ὠνόμασεν ἄλλον ἀστερισμόν, τὸν τῆς Ἀργούς, ὁ Ἰούλιος Schiller ἐν τῷ συγγράμματί του *Coelum stellatum christianum*, ἐκδοθέντι τῷ 1627⁸, ἐνῷ τὴν μεγάλην ἄρκτον ὠνόμαζε πλοιάριον τοῦ Πέτρου.

Ἐν Δωρίδι τῆς Παρνασσίδος ἐπιχωριάζει τὸ ὄνομα *Κλέφτις* (Κλέπται)⁹. Δὲν γινώσκουμεν, ἂν τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι καὶ ἐν Ἠπείρῳ γνωστόν, ἀλλ' ὅμως δημώδης παράδοσις τῆς ἐν Θεσπρωτίᾳ Γουμένισσας ἐξηγεῖ αὐτό. Κατὰ ταύτην ἓνας παπᾶς καὶ μιὰ παπαδιὰ εἶχαν ἓνα παιδίον ἐτοιμοθάνατο. Ὁ παραγιὸς τῶν, ἐπωφελούμενος τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν παραγῆν τοῦ ὑπῆρχον εἰς τὸ σπίτι ἑνὸς τοῦτου, συνεννόηθη μὲ δύο ζευγαλάτους νὰ κλέψουν τὰ δύο βόδια τοῦ παπᾶ. Μίαν νύκτα κοιπόν ἐμπῆκαν κρυφὰ εἰς τὸν στάβλον καὶ ἐκλεψαν τὰ ζῶα. Μόλις ὁ παπᾶς ἀντελήφθη τὴν κλοπὴν ἐβγήκε νὰ κυνηγήσῃ τοὺς κλέφτες. Τὸν πῆρε τὸ κατόπι ὁ παραγιὸς γὰρ νὰ μὴν τὸν ὑποπτευθοῦν, καὶ ἀποπίσω ἀκολουθοῦσε ἡ παπαδιὰ μὲ τὸ ἐτοιμοθάνατο παιδί στὴν ἀγκαλιά. Καὶ ὅλους ὁ θεὸς ἔβαλε εἰς τὸν οὐρανὸ γιὰ νὰ βλέπωμεν καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν κλοπὴν¹⁰. Παραπλησία παράδοσιν ἔχουσι καὶ οἱ Βάσκοι¹¹. Οἱ δὲ Κο-

1. Mélusine, τ. II, σ. 30.

2. Αὐτ., σ. 31. Revue des trad. popul. 1902, σ. 571. Chariot à David ἐν Deux Sèvres τῆς Γαλλίας (Mélusine II 33). Carri de Dobid ἐν Aveyron (αὐτ. 31).

3. Piper, Mythologie der christl. Kunst, τ. Γ', 2, σ. 305.

4. Σταματιάδου, Ἰκαριακά, σ. 142.

5. Γερ. I. Σαλβάνου, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ἀργυράδων, ἐν Ἀθ. 1918, σ. 19.

6. Mélusine, τ. II, σ. 31. 35.

7. Αὐτ., σ. 32.

8. Piper, ἐνθ' ἀν., σ. 306.

9. Λαογρ. Δ' 423. «Κλέφτις εἶναι ἀστέρις ἱφτά. Οὐλα τ' ἀστέρις πᾶν βασιλῆμα ἡλιοῦ καὶ αὐτὰν τὰ ἱφτά πᾶν τοῦν ἀνήφουρου» ρχόντι οὐλου γυρβουλιά, δὲ βασ'λεύνι πουτέ».

10. Σημαία (ἐφημ. Ἀθηνῶν) 24 Ἰανουαρίου 1914, ἀρ. 32.

11. Carquand, Légendes du pays Basque, ἀρ. 6, ἐν Mélusine, τ. II, σ. 35. «Ἦταν μιὰ φορὰ ἓνας πλούσιος ζευγολάτης. Δύο κλέφτες τοῦ πῆραν ἓνα ζευγάρι βόδια. Ἐστείλε τὸν παραγιό του νὰ τοὺς πιάσῃ, καὶ σὰν εἶδε πῶς δὲν ἐγύρισε, ἔστείλε καὶ τὴν δοῦλα νὰ τὸν

ζάκοι τοῦ ἀνατολικοῦ Τουρκεστάν ὀνομάζουσι τὸν ἀστερισμὸν yetti - ughri (ἑπτὰ κλέπτες) ποῦ γυρίζουν ὅλοεν καὶ παραμονεύουν νὰ κλέψουν δύο ἄλογα (δύο ἀστέρας τῆς μικρᾶς ἄρκτου), ποῦ βόσκουν δεμένα εἰς ἓνα παλοῦκι (τὸν πολικὸν ἀστέρα)¹.

Ἡ παράστασις βοῶν ἐν τῷ ἀστερισμῷ, τοὺς ὁποίους μνημονεύουσι καὶ ἡ ἡπειρωτικὴ καὶ ἡ βασικικὴ παράδοσις, εἶναι παλαιολόγη. Τὸ λατινικὸν ὄνομα septentriones δεικνύει ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι Ἴταλοι ἐφαντάζοντο τὸν ἀστερισμὸν ὡς ἑπτὰ βόας ἀλωνίζοντας (septem triones ἀπὸ τοῦ terere)². Ὅτι δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχον πρότερον τὴν παράστασιν τῶν ἀστέρων τῆς μεγάλης ἄρκτου ὡς βοῶν καὶ ἴσως παρ' αὐτῶν παρέλαβον ταύτην καὶ οἱ Ἴταλοι δεικνύει, ὡς μετὰ πολλῆς πιθανότητος εἶκασεν ὁ G. Thiele³, τὸ παρ' Ὀμήρῳ ὄνομα τοῦ Ἀρκτοῦρου Βοώτης, ὅπερ μᾶλλον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ὡς σημαῖνον τὸν βουκόλον.

Συναφὴς δὲ πρὸς τὴν παράστασιν τῶν ἀστέρων τούτων ὡς βοῶν εἶναι καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ ἀστερισμοῦ ἀλέτρι, ἣν ὡς μακεδονικὴν ἀναφέρει ὁ Abbott (σ. 70, καὶ Λαογραφ. ἀρχ., ἀρ. 169α, 41 «Ὀλιτροπόδια» ἐν Ζωπανίῳ τῆς Μακεδονίας) καὶ ἁλετροπόδα, ὡς ἐντὶ τοῦ Ἰβρίωνος ὀνομάζουσι τὴν μεγάλην ἄρκτον οἱ Οἰνούντιοι⁴. Ἀποτρεὼν δὲ σημαίνει καὶ διάφοροι κελτικαὶ ὀνομασίαι αὐτῆς τῶν Ἱρλανδῶν, Οὐαλῶν κλπ.⁵ Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποτελούντων τὸν ἀστερισμὸν ἀστέρων ὀνομάσθη οὗτος, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἴταλοις septentrio, καὶ τοῖς Ἰνδοῖς Saptars-hayas (οἱ ἑπτὰ σοφοί)⁶ καὶ σήμερον παρὰ τοῖς Οὐαλοῖς Saith seren y gog-

εῦρη, ἀποπίσω ἀπὸ τῆ δοῦλα ἔτρεξε καὶ τὸ σκυλάκι. Ἀφοῦ πέρασαν κάμποσες ἡμέρες καὶ οὔτε ὁ παραγιός, οὔτε ἡ δοῦλα ἐφάνησαν, πῆγε καὶ αὐτὸς καὶ τοὺς ἐγύρευε. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν τοὺς εὑρίσκε πούθενά, ἄρχισε τὶς βλαστήμιες καὶ τὶς κατάρες, τόσο ποῦ ὁ Θεὸς ὠργίστη καὶ γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσῃ καταδίκασε τὸ ζευγολάτῃ, τὸν παραγιό, τὴν δοῦλα, τὸ σκυλί, τοὺς δύο κλέπτες καὶ τὰ βόιδια νὰ τρέχουν ὁ ἓνας ἀποπίσω ἀπὸ τὸν ἄλλον ὅσο ὑπάρχει ὁ κόσμος καὶ τοὺς ἔβαλε εἰς τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν μεγάλην ἄρκτον. Τὰ βόιδια εἶναι 'ς τὰ δύο ἐμπροστινὰ ἀστέρια, οἱ κλέπτες 'ς τ' ἄλλα δύο ἀποπίσω, ὁ παραγιός 'ς τὸ ἄστρο ποῦ εἶναι κατόπι, ἡ δοῦλα 'ς τὸ δεύτερο ἄστρο, τὸ σκυλάκι κοντά, εἰς ἓνα μικρὸ ἄστρο, καὶ ὁ ζευγολάτῃς ὕστερα ἀπὸ ὅλους εἰς τὸ ἑβδομὸν ἀστέριον.

1. Shaw, A sketch of the turk. lang. as spoken in east. Turkistan 1880, ἐν Mélusine II 32. 35.

2. Varro, L. lat. VII 74. Aul. Gell. II 21. Preller, Römische Mythologie, 2ας ἐκδ. σ. 241. G. Gundel, De stellarum appellatione et religione Romana, Giessen 1907, σ. 63 ἐκ.

3. Antike Himmelsbild., σ. 3. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ Gruppe (Griech. Mythol., σ. 946), ὅστις καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα προσάγει πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς.

4. Κουκουλέ, Οἰνουντιακά, σ. 259.

5. Mélusine II, σ. 31. 32.

6. Usener, Sintfluthsagen, σ. 242 κέ.

ledd (ἑπτὰ ἀστέρια τοῦ βοριᾶ)¹ καὶ παρὰ τοῖς Τουρκομάνοις γεττί οὐγρί (ἑπτὰ κλέφτες), καθὰ ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, καὶ γεττί γιουλδιούζ (ἑπτὰ ἀστέρια) καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις γεδὶ γκαρδὲς (ἑπτὰ ἀδέλφια)², οὕτως καὶ παρ' ἡμῖν τὰ ἑπτὰ ἀδέλφια³. Ἐν Κύπρῳ λέγεται Ἑπτὰ πλανῆτες⁴, ὡς εἰς τὸ δημοτικὸν ἄσμα τῶν ἑκατολόγων· «Ἑπτὰ πλανῆτες τοῦ οὐρανοῦ τὴν ἀπὼ πλανᾶτε»⁵. Ἐν Μιλήτῳ δὲ οἱ Ἕλληνες χωρικοὶ ὀνομάζουσι τὸν ἀστερισμὸν Ἑφταπάρθενο χορὸς, ἥτοι χορὸν τῶν ἑπτὰ παρθένων⁶. Ἀλλ' ἐν Δωρίδι τὸ ἴδιον ὄνομα δίδουσιν εἰς ἄλλους δύο ἀστερισμούς, οἵτινες πιθανῶς εἶναι ὁ τοῦ Ἡνιόχου καὶ ὁ τοῦ Ταύρου⁷. Ὁ Ἑφταπάρθενος χορὸς μνημονεύεται καὶ εἰς ἀριθμητικὸν αἰνιγματῶδες ἄσμα, ἐπαναλαμβανόμενος καὶ εἰς παραμύθια, ἀλλ' ἀδελφὸν εἰς τίνα ἀστερισμὸν ἀναφέρεται⁸.

Ἐν Βοιωτίᾳ φέρεται παράδοσις τις ἄλλη περὶ τοῦ ἀστερισμοῦ, ἐξ ἧς οὗτος ἔλαβε τὸ ὄνομα Συμπεθεριό. Ἡ παράδοσις αὕτη ἔχει ὡς ἐξῆς κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν ἐργάτου τινὸς ἐκ Θήρας, ἀκούσαντος παρὰ Βοιωτοῦ ποιμένος. «Εἶναι αὐτὰ τὰ ἄστρα, τὰ ὅποια ὀνομάζονται Συμπεθεριό. Μιὰ φορὰ ἓνας νέος ἠπάτησε μίαν νέαν. Λοιπὸν ἔπειτα αὐτὸς δὲν ἤθελε νὰ τὴν πάρῃ ὡς σύζυγον, καὶ αὕτη ἀρραβωνίσθη μὲ ἄλλον νέον. Ὅταν ἔγνωσαν οἱ γάμοι, αὐτὸς τὴν βρῆκε ἀπατημένην καὶ πῆγανε σ' τὰ ἀκρογῆρα. Ἀλλὰ δὲν ἤμπόρεσαν νὰ

1. Mélusine II, σ. 31.

2. Hiller von Gaertringen, Thera IV, 2, σ. 152.

3. Σίττλ, εἰς Ἡσιόδ. Θεογον. στ. 382, σ. 124. Πού ἐπιχωριάζει ἡ ὀνομασία αὕτη δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω.

4. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 547.

5. Αὐτ., σ. 43. Ἑφημ. Φιλομαθ. 1865, σ. 775. Ὁ αὐτὸς στίχος καὶ ἐν ροδίᾳ παραλλαγῇ τοῦ ἄσματος (Παναθήναια 1910, τ. ΙΘ', σ. 146). Κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Σακελλαρίου σημερον λέγοντες ἑπτὰ πλανήτας ἐννοοῦσι τὸν ἀστερισμὸν τῆς μεγάλης ἄρκτου, ἀλλ' εἶναι ἐνδεχόμενον ὅχι μόνον ἐν τῇ ροδιακῇ παραλλαγῇ τοῦ ἄσματος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κυπριακῇ, ἐπεὶ αὕτη εἶναι ἱκανῶς παλαιά, νὰ ἔχῃ τὸ ὄνομα ἄλλην σημασίαν, ἥτοι τῶν ἐκ τῆς ἀστρολογίας γνωστῶν ἑπτὰ πλανητῶν.

6. Hiller, ἐνθ' ἂν.

7. Λαογρ. Δ' 423. «Ἑφταπάρθενους χουρός· πακίν' κουντὰ τμ Πούλια κ' ἔχ' ἱνιά ἀστέρια.—Ἑφταπάρθενους χουρός· εἶνι ἄλλους αὐτὸς κὶ πακίν' μπρουστὰ τμ Πούλια κ' ἔχ' ἱρτὰ ἀστέρια».

8. Λελέκ., Ἐπιδόρπιον, σ. 139 (ἄσμα Κορινθίας). Hahn, Griech. u. alban. Märchen, τ. II, σ. 210 = Ρίο, Νεοελλ. παραμύθια, σ. 195 (παραμύθιον Τήνου). Νεοελλην. ἀνάλ. Β', σ. 29 (παραμύθιον Νάξου). Ὁ Ἑφταπάρθενος χορὸς παρεφθάρη ἐν παραλλαγαῖς τοῦ ἄσματος: «ἑφταπάρθενο κοράσι» (Γορτυνίας, Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή, σ. 158, 151)· «ἑπτὰ πόδια τοῦ χοροῦ» (Ἡλείου, Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 8, 1)· «ἑπτ' ἀστέρια τ' οὐρανοῦ» (Καρυῶν τῆς ἐπαρχίας Καβακλῆ: Λουλουδοπούλου, Συλλογὴ ἀνέκδοτος, σ. 75, 69)· «ἑπτὰ ἀστέρες τ' οὐρανοῦ» (Μακεδονίας. Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, σ. 60, 104. Abbott, Macedonian Folklore, σ. 328, 330). Ἴσως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον προῆλθεν καὶ οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες ἑπτὰ πλανῆται τ' οὐρανοῦ τοῦ κυπριακοῦ καὶ τοῦ ροδιακοῦ ἄσματος.

βροῦνε ἓνα δικαστήριον νὰ τοὺς δικάσῃ. Καὶ γι' αὐτὸν τὸ λόγο αὐτὰ τὰ ἄστρα δὲν βασιλεύουνε, ἀλλ' ἐπιστρέφουνε πάλιν ἀπὸ τὸ ἴδιο μέρος, ὅπου ἀνατέλλουνε». Οἱ ἀστέρες α καὶ β τοῦ ἀστερισμοῦ εἶναι οἱ δύο πατέρες, ὁ τοῦ ἐγκαταλείψαντος τὴν νέαν ἐραστοῦ καὶ ὁ τῆς νέας, οἱ γ καὶ δ αἱ μητέρες, ὁ ἀστήρ Μιζάρ μὲ τὸν πλησίον του ἀμυδρῶς φαινόμενον μικρὸν ἀστέρα ἢ νεαρὰ γυνὴ μὲ τὸ μικρὸν τέκνον τῆς, καὶ ὁ προπορευόμενος ἀστήρ Βενετνάς ὁ εἰς ἀναζήτησιν δικαστηρίου τρέχων νεόνυμφος. Ὁ ἀστήρ ε 'Αλιώθ δὲν ταυτίζεται μὲ κανέν ἀπὸ τὰ εἰς τὴν παράδοσιν ἀναφερόμενα πρόσωπα¹. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη, ἢ τοσοῦτον πτωχὴ τὴν εὔρεσιν, οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖ, εἰ μὴ τὴν παραστασιν ὁμίλου πολλῶν προσώπων. Εἶναι δὲ σύνηθες καὶ εἰς ἄλλας παραδόσεις² τοιοῦτοι ὅμιλοι νὰ χαρακτηρίζωνται ὡς γαμήλιος πομπή, ὡς συμπεθερίδι.

Ἐν ἄλλο ὄνομα τοῦ ἀστερισμοῦ, τὸ *Τριῶνι*, ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ τοῦ Σομαυέρα· ἀλλ' οὔτε νῦν εἶναι γνωστὴ οὔτε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ λεξικογράφου θὰ ἦτο εὔχρηστος, εἰμὴ παρά τισιν ἰταλίζουσιν. Εἶναι δὲ ἡ παλαιὰ ἰταλικὴ ὀνομασία τῆς Ἀρκτοῦ *trione del cielo*.

Ε' ἌΛΛΟΙ ΑΣΤΕΡΙΣΜΟΙ

Τ' ἄστρο τῆς Τραμουντάνας.—Τ' ἄστρο τῆς Κλαδευτήρας.—Πυροστιά.—Ράβδος τοῦ Ἀαρών.—Σταυρός.—Τὰ Γεμελλάκια.—Γαλαρτοῖδες.

Ὁ ἀστερισμὸς τῆς Μικρᾶς ἀρκτοῦ δὲν διακρίνεται δι' ἰδίου ὀνόματος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, μόνον δ' ὁ πολικὸς ἀστήρ εἶναι γνωστός, ὡς τὸ ἄστρο τῆς τραμουντάνας³ ἢ τ' ἄστρο τῆς Κλαδευτήρας⁴. Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Hiller von Gaertringen, τὸ πρῶτον ὄνομα ὑπεμφαίνει, ὅτι τὸν ἀστέρα τοῦτον ἐγνώρισεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς, καὶ ἡ μὴ ἀπόδοσις τῆς προσηκούσης σημασίας εἰς αὐτόν, ἂν καὶ ἔχει τοσαύτην σπουδαιότητα διὰ τοὺς ναυτιλλομένους, ἐξηγεῖται ἴσως, διότι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν ἦτο τόσον πλησίον τοῦ πόλου ὅσον νῦν, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐνεῖχε διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ὁ δ' ἑλληνικὸς λαὸς διετήρησε κατὰ παράδοσιν περὶ τῶν ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν τὰς γνώσεις μόνον, ὅσας ἀνέκαθεν ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων εἶχεν.

Ἄλλων δὲ τριῶν ἀστερισμῶν ὀνόματα ἀναφέρει τις ἐν τῇ Ἑφημερίδι

1. Hiller, ἐνθ' ἄν.

2. Πρβλ. Παραδόσ. ἀρ. 292 - 294.

3. Ἐν Θήρᾳ καὶ Μιλήτῳ: Hiller, ἐνθ' ἄν.

4. Καρκαβίτσα, Ἡ Λυγερή, ἐν Ἑστίᾳ 1890, τ. Α', σ. 212. (Ἡ Λυγερή, ἐν Ἀθ. 1896, σ. 16). Ἡ ὀνομασία ἐν ἐπωδῇ, ἣν ἐν Ἡλείᾳ λέγει γραῖα μάγισσα, προσηλώνουσα τὸ βλέμμα ἀτενὲς «εἰς τὸν πολικὸν ἀστέρα, τὸν ἀστέρα τοῦτον τῶν ναυτιλλομένων καὶ τῶν μαγισσῶν».

τῶν Φιλομαθῶν, ἀλλὰ λίαν ἀσαφῶς καὶ ἀορίστως. «Ὁ ἐκ τριῶν ἀστέρων, λέγει, ἐν εἵδει ἰσοπλεύρου τριγώνου πλησίον ἀλλήλοις κειμένων ἀστερισμὸς (καλεῖται) *Πυροστιά*, ἐστία, ἡ αὐτὴ τῇ *Ρέα* ἢ *Κυβέλη* (;)· ὁ ἐκ τεσσάρων ὁμοιόσχημος *Σταυρὸς*, ἡ προηγουμένη τούτου *Ράβδος τοῦ Ἀαρὼν*, ἐκ τριῶν κατ' εὐθεῖαν ἀστρων»¹.

Ἐκ τῆς ἀτελοῦς ταύτης περιγραφῆς εἰκάζομεν, ὅτι *Πυροστιά* μὲν εἶναι ἴσως ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Ἡνιόχου ἢ μᾶλλον τρεῖς τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν ἀστέρων, οἱ λαμπρότατοι. *Ράβδος τοῦ Ἀαρὼν* ἴσως εἶναι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ *Περσέως*. *Σταυρὸς* δὲ ὁ ἀστερισμὸς τῆς *Ἀνδρομέδας* ἢ μᾶλλον τρεῖς λαμπροὶ ἀστέρες αὐτοῦ καὶ ἕτεροι τρεῖς τοῦ *Πηγάσου*, ἦτοι ὁ Ἀλγενίβ, ὁ Μαρκάβ καὶ ὁ Σεάτ. Ἀλλ' εἰς τὸν *Hiller von Gaertringen* εἰς ἐργάτης αὐτοῦ ἐκ Θήρας, μαθὼν παρὰ ποιμένος *Βοιωτοῦ*, ὑπέδειξεν αὐτῷ ὡς *Σταυρὸν* τὸν ἀστερισμὸν τῆς *Αἰγός*². ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν εἶναι ἀκριβῆς ὁ προσδιορισμὸς οὗτος. Κατὰ τοὺς λόγους δὲ ἀγραμμάτου ποιμενόπαιδος ἐκ *Δωρίδος* τῆς *Παρνασσίδος* ὁ *Σταυρὸς* ἔχει πέντε ἀστέρια καὶ πάει κοντὰ στὴ *Ζυγαριά*, αὕτη δὲ ἔχει τρία ἀστέρια, ἐν λαμπρόν καὶ δύο ἀμαυρά³. Τίνες εἶναι οἱ ἀστερισμοὶ οὗτοι ἄδηλον.

Ἐν Θήρᾳ οἱ ἀλιεῖς καλοῦσι δύο ἀστρά τὰ *Γεμελλάκια* (διδύμους), τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου ἐπιτέλλονται κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ἀπὸ δὲ τοῦ Μαρτίου μίαν καὶ ἡμισίαν ὥραν πρὸ τῆς καὶ καθ' ἑξῆς ἐνεορίτερον, ἐπέχοντα μέχρι τοῦ χειμῶνος τὴν θέσιν τοῦ Ἀγερνοῦ. Τὰ ἀστρά ταῦτα οἱ ἄλλοι Θηραῖοι πλὴν τῶν ἀλιέων τὰ ἀγνοοῦσιν. Ἐν Μιλήτῳ δὲ τὰ γνωρίζουσι καὶ τὰ καλοῦσι *Γαλαρτσίδες*. Ὡς ἐξηκρίβωσεν ὁ *Hiller von Gaertringen*, τὸ ζεύγος τοῦτο εἶναι οἱ ἄκροι ἀστέρες λ καὶ ν τοῦ κέντρου τοῦ σκορπίου⁴. Κατὰ τὴν εὐστοχον δ' εἰκασίαν τοῦ αὐτοῦ ἐρευνητοῦ φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἡ γνῶσις τῶν ἀστρων τούτων ὀφείλεται εἰς τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων νὰ ἰδρύνωσιν εἰς τὰς πόλεις στήλας ἐχούσας ἀναγεγραμμένας τὰς ἐπιτολάς καὶ τὰς δύσεις τῶν ἀστέρων· τὰ τοιαῦτα παραπήγματα συνετέλουν βεβαίως εἰς τὸ νὰ καθιστῶσιν οἰκείας ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸν λαόν, δυνηθέντα νὰ διατηρήσῃ κατὰ παράδοσιν τινὰς τούτων. Ἀκριβῶς δ' εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Μιλήτου εὐρέθησαν κατὰ τὸ 1903 ἐν τῷ θεάτρῳ τεμάχια τοιοῦτου μαρμαρίνου παραπήγματος τοῦ Β' αἰῶνος π.Χ. καὶ εἰς ἐν τούτων ἀνεγράφετο ὁ χρόνος τῆς πρωινῆς ἐπιτολῆς τοῦ κέντρου τοῦ σκορπίου⁵.

1. Ἐφ. Φιλομαθ. 1858, τ. γ', σ. 574.

2. *Hiller*, ἐνθ' ἀν., σ. 173.

3. *Λαογρ.* Δ' 423. Ἡ *Ζυγαριά* καὶ ἡ *Σταυρὸς* ὀνόματα ἀστερισμῶν καὶ ἐν *Εὐρυτανίᾳ*. (Κατὰ τὸν ἐκ *Καρπενησίου* ποιμένα *Κ. Κουτσοθόδωρον*, ἀνακοίνωσις *Στυλ. Βίου*).

4. *Hiller*, ἐνθ' ἀν., σ. 169 κέ.

5. Ἡ ἐπιγραφή ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *Diels* καὶ *Rehm* ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* τῆς ἀκαδημίας τοῦ *Βερολίνου* τῆς 14 Ἰανουαρίου 1904. Βλ. *Hiller*, αὐτ., σ. 171.

ς' ΓΑΛΛΕΙΑΣ

Τοῦ παπᾶ ἢ τοῦ κουμπάρου τ' ἄγερα.—Σωρός.—'Ιορδάνης ποταμός.—Δρόμος τῆς Παναγίας.—Τὸ ζουνάρι τῆς καλόγριας.

Παράδοσις διαδεδομένη πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος παριστᾷ τὸν Γαλαξίαν ὡς ἄχυρα ἐσκορπισμένα εἰς τὸν οὐρανόν. Κατὰ τὴν μίαν παραλλαγὴν τῆς παραδόσεως, ἓνας παπᾶς 'ς ἓνα χωριὸ ἐκλεψε τὴ νύχτα μὲ τὸ σκοτάδι δεμάτια ἀπὸ τὸ σωρὸ ποῦ εἶχε ὁ γείτονας 'ς τ' ἄλῳνι γιὰ νὰ λιχνίση· ἀλλὰ μόλις τὰ πῆρε καὶ προχώρησε, φύσηξε ἀέρας καὶ σκόρπισε τὸ ἄχυρο κι ἀπ' αὐτὸ τὸν ἡῦραν καὶ τὸν ἐπιασαν¹. Κατ' ἄλλην δὲ παραλλαγὴν, ἀγωγιάτης κακοπαθήσας ἐκ τοῦ δεινοῦ χειμῶνος καὶ φιλοξενηθεὶς μετὰ τοῦ ζῶου τοῦ μίαν νύκτα εἰς τὸ σπίτι κουμπάρου του, ἐκλεψε πρὶν ἐξημερώσῃ ὅλον τὸ ἄχυρον. Ὁ νοικοκύρης τὸ πρῶτ' ἀντελήφθη τὴν κλοπὴν, ἀλλὰ δὲν ὑπωπτεύθη ὅτι τὴν ἔκαμε ὁ κουμπάρος του· ἔχων δ' ἀνάγκην νὰ προμηθευθῇ ἄχυρον διὰ τὸ ζῶόν του καὶ ψωμὶ διὰ τὴν οἰκογένειάν του, ἐξεκίνησε διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν πόλιν μὲ ὅλην τὴν βαρυχειμωνιάν· ἀλλὰ εἰς τὴν ὁδὸν λυκαὶ ἔφαγαν τὸ ζῶόν του, αὐτὸς δὲ μόλις κατῴρθωσε σωθεὶς νὰ προμηθευθῇ ὅλόν τὸ ψωμὶ εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ βραδύνας νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ σπίτι του εἶρε τὸ μικρότερον τῶν τέκνων του νεκρὸν ἀπὸ τὴν πρεῖνα. Εἰς τὴν ἀπελπισίαν τοῦ τότε εἶπε· «δὲν εἶναι Θεὸς νὰ μοῦ δείξῃ τὸν κλέπτην νὰ πάρω τὸ δίκιο μου!». Τότε βρῆκε ὁ ἥλιος κ' ἐλείωσε τὸ χιόνι καὶ 'φάνη στὸ δρόμο σκορπισμένα τ' ἄχυρον ποῦ ἐχύνετο ἀπὸ τὰ σακκιά ποῦ εἶχε πάρῃ ὁ κλέπτης. Ἐκεῖνος μ' ἓνα πέλεκυν εἰς τὰς χεῖρας ἠκολούθησε τὰ ἴχνη καὶ ἐφθασεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ κουμπάρου του, ποῦ τοῦ ἐκλεψε τὸ ἄχυρο, καὶ τὸν ἐσκότωσε μὲ τὸν πέλεκυν. Ἐκτοτε δὲ ἔμεινεν εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ δρόμος μὲ τὰ ἄχυρα, καὶ ὠνομάσθη τοῦ κουμπάρου τ' ἄγερα². Ἄλλη πάλιν παράδοσις ἀποδίδει τὴν κλοπὴν τοῦ ἀχύρου εἰς βαπτιστικόν, θέλοντα νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἀνάδοχόν του πρὸς ὃν ἦλθεν εἰς ἔριδας. Ὁ θεὸς ὅμως δὲν ἐπέτρεψε τὴν κλοπὴν, καὶ τὸ ἄχυρον ἐπέταξεν ἀπὸ τοὺς σάκκους εἰς τὸν οὐρανόν³.

1. *Abbott, Macedonian Folklore*, σ. 69=Παραδόσ., σ. 825 (Μακεδονίας). Κατὰ παράδοσιν αἰτωλικήν, τὰ συννεφάνια, ποῦ φαίνονται τὸ καλοκαῖρι 'ς τὸν οὐρανόν, ὅταν εἶναι ξάστερος, τὰ λένε τοῦ παπᾶ τ' ἄγερα ἢ τῆς παπαδιᾶς τ' ἄγερα. Καὶ τὰ λένε ἔτσι γιατί μιὰ φορὰ ἓνας παπᾶς τὸ καλοκαῖρι ἐκλεψε ἄχυρο· ἐκεῖ ποῦ τὸ πῆγαινε τὸ ἄχυρο, σκορπιζότανε 'ς τὴν στράτα. Γιὰ τὴν κλεψιά τὸν τιμώρησε τὸν παπᾶν ὁ Θεός. Τὰ ἄχυρα πῆγαινε 'ς τὸν οὐρανὸ καὶ τὰ βλέπει ὅλος ὁ κόσμος. Καὶ τὸν παπᾶ τὸν πιάσανε οἱ ἄνθρωποι πῶς ἐκλεψε, γιατί πῆραν τὴ στράτα στράτα ποῦ ἔπεφτε τὸ ἄχυρο· μὲ τὸ ντορὸ φτάσανε ὡς τὸ σπίτι του. (Λαογρ. ἀρχ., ἀρ. 148, 39, παρὰ Λουκοπούλου).

2. Κερκύρας: Παραδόσ. ἀρ. 246. Βλ. καὶ *Γερ. I. Σαλβάνου*, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ἀργυράδων, σ. 19.

3. Πλησοβίτσας τῆς Ἡπείρου: ΚΠ. Σύλλογος 1890, τ. ΙΘ', σ. 148=Παραδόσ. ἀρ. 245.

Ἡ παράδοσις εἶναι κοινὴ καὶ εἰς ἄλλους λαούς. Βουλγαρικὴ τις παράδοσις λέγει, ὅτι ἕνας μίαν φορὰν δὲν εἶχε ἄρκετὸ ἄχερο γιὰ τ' ἄλογό του, καὶ πῆρε ἕνα κοφίνι κ' ἐκλεψε ἀπὸ τοῦ κουμπάρου του γεμᾶτο τὸ κοφίνι· καὶ ὅταν ἐγύριζε 'ς τὸ σπίτι του, τὸ ἄχυρο σκορποῦσε δῶ κ' ἐκεῖ 'ς τὸ δρόμο· καὶ γιὰ νὰ μὴ λησμονηθῇ τὸ κακὸ ποῦ ἔκαμε, τὰ ἄχυρα ποῦ χύθηκαν ἐγίναν ἄστρα 'ς τὸν οὐρανό¹. Ὁμοίως καὶ οἱ Κροᾶται διηγοῦνται, ὅτι ἕνας ἐκλεψε μιὰ φορὰ τῇ νύχτᾳ ἕνα δεμάτι ἄχερο τοῦ κουμπάρου του, κ' ἐκεῖ ποῦ ἔφευγε μὲ βία ἐχυνόταν τ' ἄχερο 'ς τὸ δρόμο· καὶ γιὰ νὰ θυμᾶται ὁ κόσμος πάντα αὐτῇ τὴν πράξῃ του, ὁ θεὸς ἔβαλε τὸ ἄχυρο 'ς τὸν οὐρανό, καὶ φαίνεται κάθε βράδυ². Οἱ δὲ Σέρβοι ἐν Τσόκα τῆς Οὐγγαρίας λέγουσιν ὅτι ἕνας ἐκλεψε τ' ἄχυρο τοῦ κουμπάρου του καὶ τὸ ἔχυσε ἐκεῖ 'ς τὸν οὐρανό³. Οἱ Βλάχοι πιστεύουσιν, ὅτι ὁ Γαλαξίας εἶναι σκορπισμένον ἄχυρον, καὶ λέγουσιν πῶς μίαν φορὰν ἡ ἁγία μάνα Ἀφροδίτη (swentomaika Vinire) ἐκλεψε μίαν νύχτᾳ ἄχυρα ἀπὸ τὰς θημωνιάς τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ ἐκεῖ ποῦ ἔφευγε μὲ βία, πολὺ ἀπ' αὐτὸ τῆς ἐσκόρπισε⁴. Κατ' ἄλλην βλαχικὴν παράδοσιν, τὸ ἄχυρον ἐχύθη ἐκ τῆς ἀμάξης, ἣτις ἔφερεν ἀπαχθεῖσαν παρθένον⁵. Κατὰ τὰς οὐγγρικὰς παραδόσεις ὁ ἅγιος Πέτρος ὠδήγει ἀμάξιον, συρόμενον ὑπὸ τριῶν ἵππων· καθ' ὁδὸν συνεκρούσθη πρὸς τὴν ἀμαξάν μεθύσου, καὶ ἐθραύσθη ὁ ρυμὸς τῆς ἀμάξης τοῦ ἁγίου, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ ἄχυρον ἐχύθη ἀπὸ τῆς ἀμαξίας⁶. Ἡ ὁ ἅγιος Πέτρος ἐκλεψε τὸ ἄχυρον, καταδιωκόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἀγροφύλακος (τοῦ ἀστέρος Βέγα), ἐσκόρπισεν αὐτό⁷. Ἡ κατ' ἄλλην παραλλαγὴν, Ἀτσίγγανος ἦτο ὁ κλέπτης⁸. Κατὰ τὴν δαλματικὴν παράδοσιν, ὁ ἅγιος Πέτρος ἐτίναξε τὸν πλήρη ἀχύρων σάκκον του καὶ ἐξ αὐτῶν ἐγίναν ὁ Γαλαξίας, ὅστις διὰ τοῦτο λέγεται Petrova slama, ἦτοι τοῦ Πέτρου τ' ἄχυρο⁹. Ὑπῆρχε δὲ καὶ τις ἁρμενικὴ παράδοσις, καθ' ἣν ὁ ἥρως Βαχάκεν, ὁ τοῦ βασιλέως Τιγράνου νεώτατος υἱός, ἐκλεψε τὸ ἄχυρον τοῦ ἀσσυρίου θεοῦ Βάρχαμ καὶ ἔχνη τῆς φυγῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ φορτίου του ἀνὰ τὰ οὐράνια πλάτη κατέλιπε τὸν Γαλαξίαν¹⁰.

1. Strauss, Die Bulgaren, σ. 33. Lydia Schischmanov, Légendes religieuses bulgares, σ. 4-5, ἀρ. 3.

2. F. S. Krauss, ἐν Mélusine, τ. II, σ. 156.

3. Strauss, ἐνθ' ἀν., σ. 34.

4. Schott, Walachische Märchen, Stuttg. 1845, σ. 285. 381.

5. Strauss, αὐτ.

6. Revue des tradit. populaires 1892, σ. 486.

7. Strauss, αὐτ.

8. Αὐτ.

9. Pott, ἐν Kuhn's, Zeitschrift f. vergleich. Sprachforschung, τ. VI, σ. 314. Mélusine, τ. II, σ. 153.

10. V. Langlois, Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie. Par. 1867, τ. I, σ. 40. Βλ. καὶ Rev. d. trad. popul. 1896, σ. 349.

Τὴν ὑπαρξίν ὁμοίας παραδόσεως παρὰ διαφόροις λαοῖς ἐμφαίνουσιν αἱ ἐν ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ὀνομασίαι τοῦ Γαλαξίου, αἱ εἰς κλοπὴν ἀχύρου ἀναφερόμεναι. Οἱ Ἀλβανοὶ (Γκέγκηδες) ὀνομάζουσιν αὐτὸν κάστζε ε κούμπεριτ, ἦτοι τοῦ κουμπάρου τ' ἄχυρο¹. οἱ Σαρδόνιοι *bia de sa palla* (δρόμον ἀχύρου)². οἱ Σερβοκροάται *Kumovska slama*, ἦτοι τοῦ κουμπάρου ἄχυρο³. οἱ Βόσνιοι *slamica* ἐκ τοῦ *slama*, σημαίνοντος ἄχυρον· οἱ Οὐγγροι *szalmas ut* (ἀχυρένιος δρόμος) καὶ *Szalma hullato* (ἀχύρου σκόρπισμα)⁴. οἱ Ἀρμένιοι *hartacol* ἢ *hartgosch* (ἀχυροκλόπον)· οἱ Πέρσαι *rah kah keshan* (δρόμον τοῦ φέροντος ἄχυρον)· οἱ Τοῦρκοι *saman ughrisi* (ἀχυροκλόπον)⁵. οἱ Ἀραβες *tarik el tibu*, ἦτοι δρόμον ἀχύρου, ἢ *derb ettübenin*, ἦτοι μονοπάτι αὐτοῦ τοῦ βαστᾶ ἄχυρο⁶. οἱ Ἀραβες τῆς Καβυλίας *abrid' b oualim*, ἦτοι δρόμον ἀχύρου⁷. Καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐβραϊκῇ ἐπίσης ὁ Γαλαξίας λέγεται *netibat theben*, ἦτοι ἀχύρου δρόμος⁸. ἐν τῇ συριακῇ *schevil teveno*, ἦτοι ὁμοίως ἀχύρου δρόμος⁹. ἐν τῇ κοπτικῇ *pimoit ente pitoh*, ὅπερ τὸ αὐτὸ σημαίνει¹⁰, καὶ ἐν τῇ αἰθιοπικῇ *mangad za hasar* ἐπίσης¹¹.

Ἡ ταυτότης αὕτη τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν παραδόσεων δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τυχαίαν σύμπτωσιν, ἀλλ' ἡ αἰτία αὐτῆς πρέπει ν' ἀναχθῇ μᾶλλον εἰς κοινήν τινα πηγὴν· διότι, ἂν ἡ εἰκὼν τοῦ Γαλαξίου ὡς ἀχύρου διακεχυμένου ἡδύνατο ὄχι ἄνευ λόγου νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐθιγῆς παρ' ἐκάστῳ λαῷ, ἢ παρὰ στασις ὅμως αὐτοῦ τὸς ἀχύρος κλαπέντος, προϋποθέτει παραδοσιν, ἣν παρ' ἑνὸς λαοῦ παρέλαβον οἱ ἄλλοι. Ἡ παραδοσις δ' αὕτη πιθανῶς ἦτο ἐλληνική. Ὁ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος ἐν τῷ περὶ πρῶτης βιβλίῳ, ὅπερ ἐν ἀρμενικῇ μεταφράσει περιεσώθη, ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἐρατοσθένης λέγει τὸν Γαλαξίαν πλὴν ἄλλων καὶ «κύκλον (ἢ ζώνην) τοῦ ἐν σπουδῇ φεύγοντος ἀχυροκλόπου»¹². Ταῦτα ὁ

1. *Hahn*, Alban. Studien, τ. III, σ. 43. 201. *Χριστοφορίδου*, Λεξικὸν τῆς ἀλβανικῆς, σ. 145.

2. *Mélusine*, τ. II, σ. 151.

3. Αὐτ., σ. 153. Ἐν Δαλματίας ὁ γαλαξίας ἐπίσης λέγεται τοῦ κουμπάρου τ' ἄχυρο. (*Sbornik* τῆς νοτιοσλαβικῆς ἀκαδημίας, τ. XII, σ. 153 = *Zeitschrift d. Ver. f. Volksk.* 1908, σ. 314).

4. *Mélusine*, τ. II, σ. 153.

5. *Grimm*, Deutsche Mythologie 4ης ἐκδ., σ. 296.

6. Αὐτ. *Mélusine*, τ. II, σ. 154. 403.

7. *Mélusine*, σ. 154.

8. *Grimm*, αὐτ.

9. Αὐτ. *Mélusine*, αὐτ.

10. *Mélusine*, αὐτ.

11. Αὐτ., σ. 403.

12. *Eratosthenis*, Carminum reliquiae disp. Ed. Hiller, Lips. 1872, σ. 48. *Philonis Iudaei*, Paralipomena in latin., translata per I. B. Aucher, σ. 101.

μὲν Th. Bergk¹ παραδέχεται ὅτι ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Ἑρατοσθένους, ὁ δὲ Ed. Hiller εἰκάζει ὅτι εἶναι προσθήκη τοῦ Ἀρμενίου μεταφραστοῦ τοῦ Φίλωνος· στηρίζει δὲ τὴν εἰκασίαν του εἰς τοῦτο, ὅτι παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις ἐπιχωριάζει τὸ ὄνομα τοῦ Γαλαξίου Hartacol ἢ Harteogh, τὸ σημαῖνον τὸν ἀχυροκλόπον. Ἀλλ' ἀφοῦ, ὥς εἶδομεν, τὸ ὄνομα εἶναι κοινὸν καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαούς, τὸ ἐπιχείρημα δὲν εἶναι ἰσχυρόν². Οὐδὲν ἤττον ὁ Gundel τελευταῖον ἀσπάζεται τὴν γνώμην τοῦ Hiller θεωρῶν τὴν παράστασιν ἀκραιφνῶς ἀνατολικήν³ χωρὶς νὰ σαφηνίσῃ ποσῶς ποῦ νομίζει ὅτι ἔγκειται ὁ τοιοῦτος χαρακτήρ αὐτῆς.

Συμφώνως πρὸς τὰς μνημονευθείσας παραδόσεις ὁ Γαλαξίας καλεῖται ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τοῦ παπᾶ ἢ τοῦ κουμπάρου τ' ἄχερο ἢ τ' ἄχερα, ἐν Μακεδονίᾳ δὲ καὶ Σωρὸς ἀπὸ τοῦ σωροῦ τοῦ γείτονος, ἐξ οὗ ὁ παπᾶς ἐκλεψε τὰ δεμάτια.

Ἄλλη ὀνομασία, κοινοτάτη εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, προῆλθεν ἐκ τῆς παραστάσεως τοῦ Γαλαξίου ὡς ποταμοῦ, διὸ προσλαβὼν χριστιανικὸν προσδιορισμὸν καλεῖται Ἰορδάνης ποταμός⁴. Ἡ ὀνομασία αὕτη εὐρίσκεται καὶ εἰς τὸν Ἀπόκοπον τοῦ Μπεργαδῆ⁵ καὶ εἰς δημοτικὰ ἄσματα, οἷον ἐν κωμικῷ διστίχῳ:

Σοῦ στέγνω χαιρετίσματα μετ' ἡ βροχῆ τοῦ βρέχει,
μετ' ὁν Ἰορδάνη ποταμὸς ποῦ σπέρμα δὲν ἔχει⁶.

Τοῦτο ὑποθέτω ὅτι οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς παραστάσεις τῶν γνωστικῶν Μανδαίων, οἵτινες ἐξόχως τιμῶντες τὸν Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν κατήστερισαν τὸν Ἰορδάνην ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπὸ τὸ ὄνομα Jardenâ rabbâ⁷, οὔτε πρὸς τὸ δόγμα τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, ὅτι ὁ Γαλαξίας ἦτο ὁ μυστικὸς Νεῖλος, ὃν διέπλεεν ὁ θεὸς Ὡρος ἐν τῇ βάρει αὐτοῦ⁸. Ἀλλὰ προῆλθε μᾶλλον ἐξ ἀπλῆς παρομοιώσεως τοῦ σχήματος τοῦ Γαλαξίου πρὸς ποταμόν. Ἡ τοι-

1. Ἐν Jahrbücher f. Philologie 1860, σ. 412.

2. Ὁ Edw. Tylor (Primitive culture, κεφ. 9, τ. I, σ. 360, σ. 354 τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως) προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ὄνομα λέγων ὅτι αἱ ὁδοὶ τῶν πόλεων τῆς Ἀνατολῆς συχνάκις εἶναι κατεσπαρμέναι μετ' ἄχυρον, ἐκ τοῦ ἀχύρου, ὅπερ διαφεύγει ἐκ τῶν μετακομιζομένων δεμάτων.

3. Ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie, τ. VII, σ. 562.

4. Ὁνομα πάγκοινων ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Ἰκαρίᾳ: Σταματιάδου, Ἰκαριακά, σ. 142. Ἐν Εὐρυτανίᾳ οὗ Ἰορδάνης ποταμός (κατ' ἀνκοίνωσιν Στυλ. Βίου). Ἐν Κύπρῳ καλεῖται καὶ «Σκιά τοῦ Ἰορδάνου» (Λουκᾶ, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις, σ. 135).

5. Στ. 88, ἐν Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire, τ. II, σ. 98.

6. Λελέκου, Δημ. ἀνθολογία, 1868, σ. 155.

7. E. Kessler, Über Gnosis und altbabylonische Religion, ἐν δημοσιεύμασι τοῦ Ἀνατολ. συνεδρίου τοῦ 1881, τοῦ σημιτικοῦ τμήματος, σ. 291.

8. T. Νεροῦτσος, ἐν Ἀθηναίῳ, τ. Α', σ. 224.

αὕτη ἰδέα δὲν ἦτο ξένη καὶ εἰς τοὺς Ρωμαίους¹, ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ταυτίζει τὸν ἱερὸν τῇ Κυβέλῃ ποταμὸν Γάλλον πρὸς τὸν Γαλαξίαν². Καὶ μόνοι ἐξ ὅλων τῶν Εὐρωπαϊῶν σήμερον οἱ Οὐαλοὶ τῆς Σκωτίας καλοῦσι τὸν Γαλαξίαν *geal-shruth nan spreu* (ἄσπρο ποτάμι τῶν ἄστρον)³. Ὁμοίως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς παρομοιώσεως πρὸς ποταμὸν οἱ Ἰνδοὶ τὸν ὀνομάζουσι *Akâch Gangâ*, ἦτοι οὐράνιον Γάγγην⁴, καὶ οἱ Ἀραβες *nahr al madschertah* (ρεῦμα ποταμοῦ)⁵. οἱ Κοριάκαι τῆς Σιβηρίας θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς πλημμυρισμένον ποταμόν⁶. οἱ Ἀναμίται τὸν ὀνομάζουσι *Sông ngân* (ποταμὸν ἀσημένιον) ἢ *ngân ha* (ἀσημένιον ρεῦμα)⁷. οἱ Σῖναι *tien ho* (οὐράνιον ποταμόν)⁸. οἱ μαῦροι Γιγκί τῆς Νέας νοτίου Οὐαλίας καλοῦσιν αὐτὸν *worambul* καὶ νομίζουσιν ὅτι εἶναι ποταμὸς διαρρέων κάλλιστον ὀπωροβριθῆ κῆπον, εἰς ὃν μεταβαίνουνσιν αἱ ψυχαὶ τῶν ἀγαθῶν⁹. Καὶ οἱ Αὐστραλοὶ Κορνοῦ τὸν ὀνομάζουσι μὲν *paravortu*, νομίζουσι δ' ὅτι εἶναι ποταμός, εἰς οὗ τὰς ὄχθας μετὰ θάνατον θ' ἀναστηθῶσι λευκοί¹⁰. Τέλος οἱ Ἀυμάρας τῆς Περουβίας καλοῦσιν αὐτὸν ποταμὸν τῶν σκιῶν¹¹.

Ἐτερον ὄνομα σπανιώτατον τοῦ ἀστερισμοῦ, ἐν μόνῃ τῇ Ἀχαΐᾳ ἀκουόμενον, ὅπου ἐπιχωριάζουσι καὶ τὰ ἄλλα ὀνόματα αὐτοῦ, εἶναι ὁ δρόμος τῆς Παναγίας· ἐνῷ ἡ παράστασις τοῦ ἀστερισμοῦ ὡς ὁδοῦ εἶναι κοινοτάτη εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς, καὶ εἰς ταύτην ἀναφέρονται τὰ πλεῖστα τῶν ὀνομάτων αὐτοῦ. Τὰ πολυπληθῆ τοιαῦτα ὀνόματα ἀναγράφονται εἰς τὰς συλλογὰς, εἰς ἃς παραπέμπω ἐν ὑποσημειώσει¹². Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦσαν εὐ-

1. *G. Gundel*, *De stellarum appellatione et religione Romana*, σ. 151 καὶ ἐν *Pauly-Wissowa*, *Real-Encycl.*, τ. VII, σ. 561. Βλ. *Plin.*, N. H. 18, 280. *Martian. Capell.* II 207. *Claudian.* 28, 173.

2. Ἰουλιαν. Ε', σ. 155c.

3. *Mélusine*, τ. II, σ. 153.

4. *Revue des trad. popul.* 1906, σ. 381.

5. *Grimm*, *Deutsche Mythologie*, 4ης ἐκδ. σ. 296.

6. *R. Andree*, *Ethnograph. Parallelen*, σ. 110.

7. *Mélusine*, τ. II, σ. 154.

8. Αὐτ. *Revue des tradit. populaires* 1896, σ. 576.

9. *Ridley*, ἐν *Journal of the anthropological Instit.*, τ. II, σ. 273. Παρὰ *R. Andree*, ἐνθ' ἄν.

10. *Ridley*, αὐτ., τ. I, σ. 143 παρὰ *R. Andree*, ἐνθ' ἄν. Φυλαί τινες τῆς Νοτίου Αὐστραλίας τὸν φαντάζονται ὡς μέγαν ποταμόν. (*Réville*, *Histoire des religions des peuples non civilisés*, Par. 1883, τ. II, σ. 151).

11. *Revue des trad. popul.* 1903, σ. 224, 28.

12. Βλ. *Grimm*, *Deutsche Mythologie*, 4ης ἐκδ. σ. 295-7, τ. III, σ. 706. *Kuhn*, *Namen der Milchstrasse und des Höllenhundes*, ἐν *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, τ. II, σ. 311 καὶ *Arnold Ipolyi*, *Die Milchstrasse im ungarischen*, ἐν *Zeitschrift f. deutsche Mythologie u. Sittenkunde*, τ. II, σ. 160-4. *Edw. Tylor*, *Primitive*

χρηστα ὅμοια ὀνόματα. Ὡς πλεῖστοι λαοὶ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Πυθαγόρειοι ὁδὸν ψυχῶν ἐθεώρουν τὸν Γαλαξίαν¹. οὗτοι δ' ἔλεγον προσέτι αὐτόν, ὥς τὸν κατ' ἀρχὰς ἡλιακὸν δρόμον² καὶ Φαέθοντος ὁδόν³. Κοινῶς δ' ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ ἀνακτος τῶν θεῶν⁴. Ταύτην δὲ λιπαρὰν ὁδὸν λέγων ἐννοεῖ ὁ Πίνδαρος⁵ καὶ ἀλλαχοῦ Διὸς ὁδόν⁶. Κατ' ἄλλους ἦτο ἡ ὁδὸς, ἣν διήνυσεν ὁ Ἡρακλῆς ἄγων τοὺς βοῦς τοῦ Γηρυόνου⁷. Ὁδὸν δὲ ὠνόμαζον τὸν ἀστερισμὸν καὶ οἱ Ρωμαῖοι⁸ καὶ κατὰ χριστιανικὸν μῦθον ἦτο ἡ ὁδὸς, δι' ἧς ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανούς ὁ Ἡλίας καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Ἐνώχ⁹.

Ἐν μόνῃ τῇ Ἀχαΐᾳ ἐπιχωριάζει καὶ τὸ ὄνομα τὸ ζουνάρι τῆς καλόγριας, ὅπερ ἀλλαχοῦ σημαίνει τὴν Ἱριν. Ὁμοιάζει δὲ πρὸς τοῦτο τὸ λεττικὸν ὄνομα τοῦ Γαλαξίου *deewa jahsta*, ἥτοι θεοῦ ζώνη¹⁰, καὶ τὸ βουλγαρικὸν γάλακτος ζώνη¹¹.

culture, κεφ. 9, τ. I, σ. 360, σ. 412-4 τῆς γαλλ. μεταφράσεως, σ. 353-4, τ. II, σ. 72 τῆς γερμανικῆς. O. Schrader, Reallexikon d. indogermanischen Altertums, σ. 827. Mélusine, τ. II, σ. 151 κέ. 403. Revue des traditions populaires 1895, σ. 423. 1896, σ. 45. 576. 1900, σ. 3. 1901, σ. 22. 1902, σ. 139. 141. 1903, σ. 100. 184. 1904, σ. 425-7. 1906, σ. 381-2. Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde 1899, σ. 231. Archiv f. Religionswissenschaft 1899, σ. 343, 1908, σ. 60-1. Revue de l'histoire des religions 1900, τ. 42, σ. 231-248, 249.

1. Ἐμπεδότιμος παρὰ Φιλοπόνοῦ εἰς Ἀριστοτέλους. Μετὰ τὰ φ., σ. 104. Manil., Astronom. I 754 κέ. Πρβλ. Λουκιαν., Δημοσθ. ἑγκώμ. 50, τ. Γ', σ. 527 «τὰς εἰς οὐρανὸν ψυχὰς νομιζομένας ὁδοὺς». Πορφυρ., Π. ἀντρ. νύμφη 28. Πρβλ. Macroβ., Somn. Scipionis I 12, 1, 2. Rohde, Psyche, 4ης ἐκδ. σ. 213, 2. Gundel, De stellarum appellatione et relig. Romana, σ. 152 κέ.

2. Πλούταρχ., Ἀρέσκ. φιλοσ. Γ' 1. Στοβ., Ἐκλ. Α' 27 (Diels, Doxographi graeci, σ. 364-5). Philonis Paralipomena, transl. per Aucher, σ. 101. Οἰνοπίδης παρ' Ἀχιλλ. Τατ. εἰς Ἀριστοτέλ., σ. 147α. Manil., Astron. I 725. Gundel, ἐν Pauly-Wissowa, Real-Enc., τ. VII, σ. 561-2.

3. Ἀριστοτ., Μετεωρολ. Α' 8. Manil., Astronom. 1, 731 κέ. Πλούταρχ., ἐνθ' ἀν. Στοβ., ἐνθ' ἀν.

4. Ovid., Metam. I 168 κέ.

5. Πινδάρ. ἀποσπ. 30 (6) Bergk παρὰ Κλήμ. Ἀλεξανδρ., Στρωματ. 5' 731. Πρβλ. Κόιντ., Μεθ' Ὅμηρ. ΙΔ' 224-6. Gundel, ἐνθ' ἀν., σ. 563.

6. Πινδάρ., Ὀλυμπ. Β 126. Ἡ Διὸς ὁδὸς, ἥ κατὰ πρόσταξιν τοῦ Διὸς εἰς τὰς νήσους τῶν Μακάρων φέρουσα, εἶναι ὁ Γαλαξίας, ὥς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ πρὸς τὰς ἄλλας μικρυρίας συνάγεται. (Βλ. καὶ Bergk, ἐν Jahrbücher f. Philol. 1860, τ. 81, σ. 411).

7. Philonis, Paralipom., ἐνθ' ἀν.

8. Ovid., Metam. I 168. Ἀμφίβολον δ' ὅμως ἂν εἶναι ἀκραιφνῶς ρωμαϊκὸν ὄνομα, ἐπειδὴ τὸ πρῶτον παρ' Ὀβιδίῳ εὐρίσκεται, οὗτος δὲ παρέλαβεν ἴσως μεταφράσας ἐκ τοῦ Πινδάρου. (Gundel, ἐνθ' ἀν., σ. 561).

9. Auson., Ephemeris, oratio 37 κέ.

10. Grimm, Deutsche Mythologie, τ. III, σ. 106.

11. Strauss, Die Bulgaren, σ. 33.

Ζ' ΑΣΤΕΡΕΣ

Προσωποποιία.—'Αστέρες τέκνα τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Σελήνης.—'Αστέρες — ὡς καρφία. Αὐγερινός.—'Αλλά ὀνόματα αὐτοῦ.—Ταχινός.—'Αφροδίτη.—'Εσπερος ('Αποσπερίτης).—'Ο Γιάννης καὶ ἡ Μάρω.—Γελαντζής, Νυχτοκόπος ὁ Ζεὺς.

Καὶ οἱ ἀστέρες, ὡς ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, προσωποποιουῦνται· ἡ ἐν τῷ οὐρανῷ κίνησις αὐτῶν παρέχει τὴν ἔμφασιν ζωῆς, διὸ ὅχι μόνον οἱ κατὰ φύσιν ἄνθρωποι ὑπολαμβάνουσι τὰ οὐράνια σώματα ὡς ἔμψυχα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀνώτερας πνευματικὰς βαθμίδας διατηρεῖται ἡ αὐτὴ ἀντίληψις· περὶ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἀστέρων ἔλεγε καὶ ὁ Ὠριγένης ὅτι ζῶά εἰσι λογικὰ καὶ σπουδαῖα¹. Ὁ δὲ λαϊκὸς ποιητὴς φαντάζεται τὸ «ἀστέρι τὸ λαμπρὸ ποῦ πάει νὰ βασιλέψῃ» οἰκείως συνδιαλεγόμενον μὲ τοὺς κλέφτας καὶ πληροφοροῦν αὐτοὺς περὶ πολεμικῶν συμβάντων². Εἰς παλαιὸν ἀκριτικὸν ἄσμα ὁ διαφυγὼν τοὺς Σαρακηνοὺς αἰχμάλωτος παρακαλεῖ τοὺς ἀστέρας νὰ τῷ δείξωσι τὴν ὁδὸν τὴν φέρουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ ἄστροι ἐχαμέλεναν, οἱ φάγγοι κάθα ἔρθαν,
ἐδεῖξαν ἄτον τῆς στρατῆς, ντὰ πάει 'ς τὴν Ρωμανίαν³.

Φαντάζονται δ' ἐπίσης οἱ ποιηταὶ τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων τοὺς ἀστέρας, ὡς καὶ τὴν ἄλλην καθόλου ἄψυχον φύσιν, συμπροθυνοῦντας πρὸς θείνα παθήματα τῶν ἀνθρώπων⁴ ἢ πολεμοῦντας καὶ συγκροθυμένους⁵ ἢ καὶ συμπαίζοντας πρὸς ἀλλήλους⁶.

Ἡ προσωποποιία τῶν ἀστέρων σαφέστερον ἐμφαίνεται ἐν τῇ δοξασίᾳ, ὅτι οὗτοι εἶναι τέκνα τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Σελήνης⁷. Τὴν δοξασίαν ταύτην ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τινὰς κατὰ φύσιν λαοὺς, οἵτινες προσπαθοῦσι προσέτι νὰ ἐξηγήσωσι διατί οἱ ἀστέρες ἐπιφαίνονται μόνον τὴν νύκτα⁸. Ἀλλ' ἴσως καὶ οἱ παλαιότατοι Ἕλληνες εἶχον αὐτήν, διότι, ὡς οὐχὶ ἀπιθάνως εἰκάζει ὁ Roscher, τοιαύτην παράστασιν ἐγκρύπτουσιν ἀρχαῖοί τινες μῦθοι, οἷος ὁ περὶ

1. Ὠριγέν., Π. ἀρχῶν Β' (Migne, Patrol. gr., τ. 11, σ. 246).

2. Passow, ἀρ. 102.

3. Πολίτου, Ἐκλογαί, σ. 266. Πρβλ. Τριανταφυλλίδου, Οἱ φυγάδες, σ. 22.

4. Πολίτου, αὐτ., ἀρ. 189 (=Πλάτων Γ', σ. 186, 64. Σταματέλλου, Μοιρολόγια Λευκάδος, σ. 21, ἀρ. 11.-Πρβλ. Βύρωνος (περιοδ. Ἀθηνῶν) τ. Β', σ. 619.

5. Φραντζεσκάκη, Ἀριάδνη, σ. 37.

6. Ἀραβατινοῦ, Συλλογή, σ. 363.

7. «Τ' ἀστέρια εἶναι τὰ πιδιά τοῦ ἡλίου καὶ τ' φηγγαριοῦ, καὶ τ' μέρα δὲ φαίνουσι, εἶναι φῶς, καὶ αὐτοῦνα εἶναι μικρά». (Καρπενίσιον, κατ' ἀνακοίνωσιν Στυλ. Βίου).

8. Ταχίτη: Ellis, The history of the London Missionary Society, τ. III, σ. 171 παρὰ Waitz-Gerlande, Anthropologie, τ. VI, σ. 266.-Μιντιρὰς τοῦ μαλαῖκου πελάγους καὶ Χὸς τοῦ Τσ'ότσα Ναγκόρε τῆς ΒΑ Ἰνδουχῆς: Tylor, Anfänge der Cultur I, σ. 350-1.

τῆς Ἀντιόπης (Σελήνης) καὶ τῆς ἐκ τοῦ Διὸς (Ἡλίου) γεννήσεως τῶν θηβαϊκῶν Διοσκούρων Ἀμφίωνος καὶ Ζήθου, ἀστρικῶν θεοτήτων¹.

Κατὰ τὴν ἀρκαδικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποῖαν ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, ἐγίναν ἀστέρες τὰ καρφιά, δι' ὧν ἄνθρωποι τινες ἐκάρφωσαν εἰς τὸν οὐρανόν, τὸν καιρὸν ποῦ ἦτο κολλητὰ εἰς τὴν γῆν, ἐν δέρμα ἄρκτου. Παραπλησίαν δὲ πρὸς ταῦτα εἰκόνα ἐνέχει ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξιμένους, διδάσκοντος ἦλων δίκην καταπεπηγέναι τοὺς ἀστέρας τῷ οὐρανῷ².

Λαμπρότατος τῶν ἀστέρων θεωρεῖται ὁ Αὐγερινός³, οὕτω καλούμενος ἀπὸ τῆς αὐγῆς, ὡς ἐπιτέλλων ἐν τῷ ἀνατολικῷ ὀρίζοντι πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου⁴. Διὰ τοῦτο πρὸς δῆλωσιν αὐτοῦ γίνεται ἐνίοτε χρῆσις τῆς περιφράσεως τ' ἄστρο τῆς αὐγῆς, ὡς ἐν κρητικῷ ἄσματι: «Ἐρρόδισ' ἡ ἀνατολή, καὶ βγαίνει τ' ἄστρο τῆς αὐγῆς»⁵. Διὰ τὴν λαμπρότητα δ' αὐτοῦ λαμβάνεται ὡς ὅρος πρὸς ἐκφρασιν θαυμασίου κάλλους: συνήθης ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων εἶναι ἡ παρομοίωσις «λάμπει ὡς αὐγερινός»⁶. Ὁ Πετρίτσης εἰς τὴν διασκευὴν τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους λέγει τὴν ἐρωμένην τοῦ Διγενῆ «ὠραίαν τε καὶ πάγκαλον, αὐγερινὸν ἀστέρα»⁷. Καὶ εἰς σημερινὴν κρητικὴν μαντινάδα ἡ ἐρωμένη προσομοιάζεται πρὸς τὸ αὐτὸ ἄστρον⁸, εἰς ἁρκαδικὴν δὲ γαμήλιον ἄσμα λέγεται ὅτι τὰ μάτια τῆς νύμφης «ἔχουν τὴν αὐγερινὴν καὶ τὸ φεγγάρι μέσα»⁹ καὶ θηραϊκὸν βαυκάλημα παρομοιάζει τὴν κοιμώμενην παρθεὶν μὲ τὸν αὐγερινόν¹⁰.

1. Roscher, Über Selene und Verwandtes, σ. 140 κέ.

2. Πλουτάρχ., Ἀρέσκ. φιλοσ. Β' 14,3, σ. 839. Στράβ., Ἐκλ. Α' 24,1. Diels, Doxogr. graeci, σ. 344. Πρβλ. S. Bonaventur, Compendium theologiae II 51: «stellae supremae in firmamentum figuntur».

3. Κατὰ παρετυμολογίαν δ' ἴσως ἀπὸ τοῦ ἡμέρα καὶ Ἀημερινός ἐν Γορτυνίᾳ, καὶ ἀπὸ τοῦ ὅλη ἡμέρα Ἀλημερινός ἐν Πύργῳ τῆς Τήνου (Βάλληνα, Πάρεργα, σ. 43).

4. Τὸ ὄνομα ἐσηματίσθη ἐκ τοῦ αὐγῆ, ὡς τὸ νυκτερινός ἐκ τοῦ νύξ, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἡμερινός, ἐσπερινός κτλ. Πρβλ. Χατζιδάκι, Μ. καὶ νέα ἑλλην. Α', σ. 563.— Εἰς τὸν Φλώριον καὶ τὴν Πλατζιαφλόρε ὡς χαρακτηριστικὴ ὥρα τῆς ἐπιτολῆς τοῦ αὐγερινοῦ λέγεται ἡ χαρρυγή: «ὅταν ἐβγῇ ὁ αὐγερινός καὶ ἡ αὐγὴ χαράξῃ» (στ. 1341, σ. 304 Μαυρ., στ. 1329, σ. 87 Hesseling). Βλ. καὶ Ἐρωτόκρ. Β' 1429 «Τὴν ὥραν ποῦ ὁ Αὐγερινός πασίχαρος προβαίνει, / καὶ ἀπὸ τῆς γῆς τὸ πρόσωπο ἡ σκοτεινάγρα βγαίνει».

5. Jeannarakí, Ἄσματα κρητικά, σ. 219, ἀρ. 283.

6. Ducange, Glossar. Graec., σ. 151, λ. αὐγερινός. Ἐρωτόκρ. Β' 402, 498. Πρβλ. Γεωργιλ., Θανατικὸν 158-9 «ὥσάν τὸν ἥλιον λάμπουσι, σάν τὸν ἀποσπερίτην, φέγγουσιν παρὰ τὴν Ἀφροδίτην».

7. Στ. 1598, σ. 177, ἐκδ. Λάμπρου.

8. Ἐλπίδος Μελαίνης, Κρητικὴ μέλισσα, ἐν Ἀθ. 1873, σ. 51, ἀρ. 31.

9. Οἰκονομοπούλου, Λερικά, σ. 83.

10. Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 460, 17. Ἐν παραμυθίῳ κόρη νυμφευομένη βασιλόπουλον ἐπαγγέλλεται νὰ γεννήσῃ παιδί ὠραῖον ὡς τὸν Αὐγερινόν (Hahn, Gr. Märchen II, σ. 288) ἢ γεννᾷ παιδίον τὸν Αὐγερινόν (αὐτ., σ. 40) ἢ ἔχον εἰς τὸ μέτωπον τὸν Αὐγερινόν (Νεοελλ. ἀνάλ., τ. Β', σ. 43).

Ὡς ὑπέρτερος τῶν ἄλλων ἀστέρων¹ τάσσεται ὁ Αὐγερινὸς μετὰ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ ὁμοῦ μνημονεύονται συναπτόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ Ἥλιος, τὸ Φεγγάρι καὶ ὁ Αὐγερινός². Τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι³. ὁ Πλίνιος λέγει αὐτὸν ἐφάμιλλον τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ⁴, καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων λαῶν οἱ Σλάβοι συνδέουσι στενῶς τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην μετὰ τοῦ Ἑσπέρου⁵. Ὅθεν ὥς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀστέρα ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὀνομάζουσι τὸν Αὐγερινὸν τὸ ἀστέρι⁶.

Φέρονται δὲ παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἄλλα ὀνόματα τοῦ Αὐγερινοῦ. Ἐν Σοποτῷ τῶν Καλαβρύτων «τὸ ἄστρο ποῦ βγαίνει τὸ πρωὶ τὸ λένε Αὐγερινὸ καὶ Τραχανολόγο, γιὰτὶ τότε σηκώνεται ὁ ζευγολάτης καὶ βράζει τὸν τραχανό του καὶ πηγαίνει 'ς τὸ χωράφι του»⁷. Ἐν Κύπρῳ ὀνομάζεται τὸ ἄστρον τῆς πρωῆς⁸, ἦτοι τῆς πρωίας, πρὸς ὃ ἀντιστοιχοῦσι τὸ κρητικὸν τ' ἄστρο τῆς αὐγῆς, ὅπερ ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, καὶ τὸ θηραϊκὸν ὁ ταχινός (ἀπὸ τοῦ ταχὺ = πρωία), ὅστις ὅμως εἶναι ἄλλος παρὰ τὸν Αὐγερινὸν ἀστήρ⁹. Ἐν Μιλήτῳ, κατὰ τὸν Hiller von Gaertringen, γινώσκουσι δύο πρωινούς ἀστέρας, ὧν τὸν ἓνα ὀνομάζουσι τσῆ ἡμέρας τὸ ἄστρο (οἱ δὲ Τοῦρκοι κάτοικοι σαβὰ - ιλδίς), τὸν δ' ἕτερον ὁ Ἀβτζῆ Γιαννάκης, ἦτοι ὁ κωνηγὸς Γιαννάκης. Τίνες οἱ ἀστέρες οὗτοι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ, ἐκ τῶν δ' ὅμως τεκμηρίων εἰκάζει ὅτι τσῆ ἡμέρας τὸ ἄστρο εἶναι ἴσως ὁ ἀρκταῦρος, ὁ δὲ Ἀβτζῆ Γιαννάκης ὁ Σει-
ριός¹⁰.

Ἐν Θήρᾳ ἐπίσης ἄλλος ἀστήρ ὀνομάζεται Ἀφροδίτη καὶ λέγουσι περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶναι «παιδί τοῦ Ταχινοῦ καὶ ἀκλουθαί ἀποπίσω». Καὶ περὶ τούτου δὲν ἐξακριβώθη τίς ἀστήρ εἶναι¹¹, ἀλλὰ πάντως ἐδόθη εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ ἀστέρος τῆς Ἀφροδίτης, πρὸς ὃν ἴσως συνεταυτίσθη. Τὸν δὲ ἀστέρα τῆς Ἀφροδίτης καλοῦσιν Ἀποσπερίτη¹², καὶ διακρίνουσιν ἀπὸ τὸν Αὐγερινόν, ὃν ὑπο-

1. «Τ' ἄλλου τρανύτερου ἀστέρι». Χαρακτηρισμὸς τοῦ Αὐγερινοῦ ὑπὸ καρπενισιώτου ποιμένος (κατ' ἀνακοίνωσιν Στυλ. Βίου).

2. Πρβλ. τὸ παραμῦθιον ὁ Ἥλιος, τὸ Φεγγάρι καὶ ὁ Αὐγερινός (*Hahn*, αὐτ., ἀρ. 69, τ. II, σ. 40 κέ. Πρβλ. καὶ Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 40 κέ., ἀρ. 20).

3. *Roscher*, *Lex. d. Mythol.*, τ. III, σ. 2519.

4. *Plin.*, N. H. II 36. *Roscher*, αὐτ.

5. Βλ. *Hanusch*, *Slav. Mythus*, σ. 267. 269.

6. *Βαλαωρίτου*, *Ποιήματα*, τ. Β', σ. 324 (τ. Γ', σ. 242, ἐκδ. Βιβλ. Μαρασλῆ). Ἐν Ἡπείρῳ (Ἀραβαντινοῦ, Ἡπειρωτ. γλωσσάριον, σ. 26). Ἐν Αἰνῷ (Α. Λ.).

7. Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀνδρ. Κωνσταντινοπούλου (1888). Ὁ τραχανὸς ἢ τραχανᾶς ἔδεσμα κοινότατον (περὶ τούτου βλ. παρεκβολικὴν σημείωσιν).

8. *Λουκᾶ*, *Φιλολ. ἐπισκέψεις*, σ. 130.

9. *Hiller*, *Thera IV*, σ. 166. 168.

10. Αὐτ., σ. 169.

11. Αὐτ., σ. 173.

12. «Κ' ἤλαμπ' ὥς λάμπει ὁ Αὐγερινός κι ὥς φέγγει ὁ ἀποσπερίτης» (Ἑρωτόκρ. Β' 498). «Βραδυάζει καὶ ἡ δύση καὶ βγαίνει ὁ ἀποσπερίτης», (δημῶδες ἄσμα, *Jeannarakis*,

λαμβάνουσιν ἄλλον, διάφορον τούτου, ἀστέρα. Ὁμοίως καὶ οἱ παλαιότατοι Ἕλληνες τὸν Ἀποσπερίτην (τὸν Ἑσπερον) ἐθεώρουν ἄλλον ἀστέρα παρὰ τὸν Αὐγερινὸν (τὸν Ἑωσφόρον ἢ Φωσφόρον ἢ Ἐῶν), καὶ πρῶτος, ὡς λέγεται, ὁ Πυθαγόρας ἀνεγνώρισε τὴν ταυτότητα αὐτῶν¹. Ἐπίσης καὶ οἱ Ἀσσύριοι φαίνεται ὅτι ὡς δύο διαφόρους ἀστέρας τοὺς ἐνόμιζον, καὶ οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν αὐτὴν εἶχον ἀντίληψιν καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων λαῶν οἱ Λεττοί².

Ὁ Αὐγερινός, ὡς Ἑσπερος καὶ ὡς Ἑωσφόρος, ὡς δύο δηλ. χωριστὰ ἄστρα, ὀνομάζονται ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος Γιάννος καὶ Μάρω³, καὶ φέρονται περὶ αὐτῶν διάφοροι παραδόσεις, σκοποῦσαι νὰ ἐξηγήσωσι τὴν χωριστὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν ἐν τῷ οὐρανῷ. Κατὰ τὴν μίαν τούτων ὁ Γιάννος καὶ ἡ Μάρω ἦσαν πολυαγαπημένο ἀντρίγγυνο, καὶ ἀπὸ τὴν πολλὴν τοὺς ἀγάπην ἐπαρακαλεθῆκανε ὅς τὸ Θεὸ νὰ τοὺς κάμῃ ἀστέρια καὶ ἀμέσως ὁ Θεὸς τοὺς ἔκαμε ἀστέρια πολὺ λαμπερά, καὶ τὸ βράδυ ποῦ νυχτώνει τὸ ἓνα εἶναι ὅς τὴν ἀνατολή, τὸ ἄλλο ὅς τὴ δύση. Ἀλλὰ τὸ χειμῶνα ὁ Γιάννος εἶναι εἰς τὴν ἀνατολή, ὅς τὰ βουνά, καὶ ἡ Μάρω δυτικά, ὅς τοὺς κάμπους, καὶ ἀπὸ γὰρ νὰ περνᾷ καλὰ ἡ Μάρω, τὸ χειμῶνα νὰ μὴν εἶναι ὅς τὰ χιόνια καὶ τοὺς πάγους, οὔτε τὸ καλοκαῖρι ὅς τὴ μεγάλη κάψα⁴. Ἄλλη παράδοσις, παλαιά, παριστᾷ τοὺς καταστερισθέντας Γιάννην καὶ Μάρω, ἢ τὸν Δῆμον καὶ τὴν Δάρνην, ὡς καὶ ἄλλοι καλοῦνται, ὡς ἐχθρικοῦς πρὸς ἀλλήλους διακειμένους. Ἦσαν μνηστευμένοι, καὶ διαλυθείσης τῆς μνηστείας κατηστερίσθησαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἡ νυμφικὴ συνοδεία καὶ οἱ μουσικοί. Ὁ Γιάννος καὶ ἡ Μάρω ὁμῶς ἀνταμώνουν μὴ φορά μόνο τὸ χρόνο καὶ τότε ἢ ὁ Γιάννος βγαίνει τὴν ἡμέρα καὶ ἡ Μάρω τὴ νύχτα, ἢ τὸ ἐναντίον ἔτσι ζοῦν πάντα χωρισμένοι καὶ κυνηγοῦν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο⁵. Ἐριν καὶ διάστασιν τῶν δύο ἀστέρων ἀναφέρει καὶ ἀρχαῖκή παράδοσις· ὁ Γιάννος καὶ ἡ Μάρω εἶναι ἀδελφοί, ἡ Μάρω ὁμῶς εἶναι σκληρὰ καὶ πονηρά, καὶ τὸν ταλαίπωρον Γιάννο, ποῦ εἶναι καλόβολος, τὸν στέλλει τὸν χειμῶνα νὰ δουλεύῃ εἰς τὰ βουνά με τοὺς πάγους καὶ τὸ καλοκαῖρι κάτω εἰς τοὺς κάμπους, ποῦ τὸν πνίγει ἡ φωτιά τοῦ ἡλίου. «Μόνο μὴ φορά τὸ χρόνο πλησιάζει ὁ

¹ Ἀσματα κρητικά, σ. 219, ἀρ. 283). Ἀποσπερίτης καὶ ἐν Ἰκαρίᾳ (Σταματιάδου, Ἰκαρικά, σ. 142). Ποσπερίτης ἐν Κύπρῳ (Λουκᾶ, Φιλολ. ἐπισκέψεις, σ. 130). Ἀσπερινός κατὰ τὸ Αὐγερινός ἐν κρητικῷ ᾠσματι: «ἄστρι μου, ἀστρίτσι μου, κι ἀσπερινὲ κι αὐγερινὲ» (Jeanparaki, σ. 154, ἀρ. 171).

1. Βλ. Schaubach, Astronomie der Griechen, σ. 181. Wilamowitz, ἐν Hermes, τ. XVIII, σ. 417, 1. Kalkmann, ἐν Jahrbuch d. archäol. Instit. 1886, σ. 242. Roscher, Lex. d. Mythol., τ. III, σ. 2519.

2. Roscher, Lex. d. Mythol., τ. III, σ. 2519. 2521.

3. Λαογρ. Δ', σ. 423.

4. Παράδοξ., ἀρ. 248.

5. Αὐτ., ἀρ. 249.

Γιάννος τῇ Μάρω, ἀλλὰ καὶ τότε αὐτὴ τὸν διώχνει εὐθύς ἀπὸ κοντά της»¹. Ὅμοίως καὶ αἰτωλική τις παράδοσις εἰς κακίαν καὶ ἀπάτην τῆς Μάρως ἀναφέρει τὴν αἰτίαν τοῦ ὅτι ὁ Γιάννος ἐπιφαίνεται τὸν χειμῶνα εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὸ θέρος εἰς τὰς πεδιάδας².

Ἐνιαχοῦ εἶναι βέβαιον ὅτι λέγοντες Γιάννον καὶ Μάρων ἐννοοῦσι τὸν Ἑσπερον καὶ τὸν Ἑωσφόρον, ὡς δύο ἀστέρας ἐκλαμβανομένους³. Ἐν δὲ τῇ αἰτωλικῇ παραδόσει σαφῶς καταφαίνεται ὅτι ἡ Μάρω, ὁ ἀστήρ ὁ κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐπιφαινόμενος καὶ δύνων μετὰ τὴν δύσιν αὐτοῦ, εἶναι ὁ ἀστήρ τῆς Ἀφροδίτης, ἀλλὰ δὲν καθορίζεται ἀσφαλῶς ποῖος ἀστήρ εἶναι ὁ Γιάννος. Καὶ πολλαχοῦ μὲν ταυτίζουσι τὸν ἕτερον τῶν ἀστέρων τούτων πρὸς τὸν τῆς Ἀφροδίτης, ἐνιαχοῦ ὅμως καὶ πρὸς ἄλλους ἀστέρας. Ἐν Ἀχαΐᾳ οἱ δύο ἀστέρες εἶναι ὁ Στάχυς τῆς Παρθένου καὶ ὁ Βοώτης· ἄλλαχοῦ δὲ ὁ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρμοῦ ἢ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Διὸς⁴.

Ὡς Αὐγερινὸν συμβαίνει ἐνίοτε νὰ ὑπολαμβάνωσι τὸν Δία, ἐπιτέλλοντα πρὸ αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ νὰ ἀρχίζωσι προώρως τὰς ἡμερησίας ἐργασίας των, νομίζοντες ὅτι εἶναι πλεον αὐγῇ. Τοῦτου ἕνεκα ὁ Ζεὺς, ὡς παραπλανῶν ἀποκαλεῖται Γελαντζῆς⁵, καὶ λέγουσι περὶ αὐτοῦ πῶς «ξεπλανοῦσε μιὰ φορὰ τοὺς ἀγωγιάτες καὶ ξεκινοῦσαν νύχτα, θορῶντας τον γιὰ τὸν αὐγερινό, κ' ἔτσι ἐπεφταν μιὰ χαρὰ 'ς τὰ χέρια τῶν νηλεστῶν»⁶. Ἐν Καρπεντίῳ δὲ διηγοῦνται, ὅτι «ἕνα βράδι οἱ Τούρκοι εἶδαν τ' ἀστὲρ αὐτοῦ καὶ νόμισαν κ' ἦταν ἡ αὐγερινὸς καὶ ξικ' νήσανι, ἀλλὰ ἦταν νύχτα καὶ πέσανι 'ς τὰ χέρια τῶν οὐχ-τρῶν καὶ τς σφάξανι οἱ Ἕλληνες, γι' αὐτὸ λέγει καὶ γελαντζῆς». Ἄλλο δὲ ὄνομα τοῦ ἀστέρος τούτου, ἐπιχωριάζον ἐν Εὐρυτανίᾳ εἶναι *Νυχτουκόπους*⁷.

Τραχανᾶς. (Παρεκβολικὴ σημείωσις εἰς σελ. 244, σημ. 7).

Ὁ τραχανᾶς (σπανιώτερον ὁ τραχανὸς ἐνιαχοῦ τῆς Πελοποννήσου, τὸ ταρχανὸν ἐν Καρπαδοκίᾳ)⁸, εἶναι ρόφημα χειμερινόν, κοινότατον ἀπανταχοῦ

1. Αὐτ., ἀρ. 250.

2. Λαογρ. Δ', σ. 422: «Ἡ Μάρου εἶναι κειὸ τ' ἀστὲρ τοῦ λαμπρὸ π' βγαίν' τν αὐγῇ μὲ τὸν ἥλιου. Δίν' κουντὰ π' τοῦν ἥλιου, καὶ πάει πάει κουντὰ, ἀλλὰ δὲ βουδῶν' (κατορθῶναι) νὰ βασιλέψ' καὶ μὲν παραπίσ' ἀπ' τοῦν ἥλιου καὶ γι' αὐτὸ τοῦ βράδ' φαίνειτι.—Ἡ Μάρου τοῦν γέλασι τοῦ Γιαννάκ', ἕνα ἄλλου ἀστέρ', καὶ τοῦ καλουκαῖρ' οὐ Γιαννάκ'ς πακὶν 'ς τς κάμπς καὶ τοῦ χ'μῶνα 'ς τὰ βουνά».

3. «Ἡ Γιάννος κ' ἡ Μάρου βγαίν' οὐ ἕνας ἀπουσπερῆς καὶ οὐ ἄλλους τοῦ πουρνό». (Κατὰ τοὺς λόγους γέροντος ποιμένος τοῦ Τυμφρηστοῦ, κατ' ἀνακοίνωσιν Στυλ. Βίου).

4. Πολίτου, Παραδόσ., σ. 827.

5. Πανδώρα, τ. Η', σ. 423. Ἀραβαντιν., Ἡπειρ. γλωσσάρ., σ. 31.

6. Μ. Χατζοπούλου, Μέσα στὸ λόγγο (ἐν Παρνασσῷ, τ. ΙΕ', σ. 54).

7. Κατ' ἀνακοίνωσιν Στυλ. Βίου.

8. Φαρασοπούλου, Τὰ Σύλατα, σ. 165. Τὸ ταρχανὰ ἐν Νεοκαισαρείᾳ (Ξενοφάν., τ. Δ', σ. 130). Ἡ παρὰ Δουκαγγίῳ (Glossar., σ. 1600) γραφὴ τράχανα εἶναι ἐσφαλμένη.

τῆς Ἑλλάδος, παρασκευαζόμενον δὲ κατὰ δύο τρόπους ἐν Πελοποννήσῳ. Κατὰ μὲν τὸν ἕνα φυρῶσιν εἰς σκάφην ἄλευρον μετὰ ὀξυγάλακτος, τὸ ὁποῖον ἐκλέγουσιν ἐκ τοῦ ἐπιπλέοντος εἰς στάμνους, ἐν αἷς ἀφήνουνσι τὸ γάλα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ὅπως ξινίσῃ· ἀφοῦ δὲ ἀφήσωσι τὸ φύραμα ἐν τῇ σκάφῃ ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας ἢ καὶ πλείονας, ἂν θέλωσι νὰ γίνῃ ὀξινώτερος ὁ τραχανᾶς, τὸ ἐξάγουσιν εἷτα κατακόπτοντες εἰς μεγάλα τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἀπλώνουσιν ἐπὶ σινδόνων ἐν δωματίῳ καὶ ὅταν ἀποξηρανθῶσι τρίβουσιν εἰς δερμάτινον κόσκινον. Κατὰ δὲ τὸν ἕτερον, ἀλέθοντες διὰ χειρομύλου σῖτον ἢ σπανιώτερον κριθήν, τὰ ἀλέσματα (χόνδρον ἐν Μάνῃ, κοινότερον δὲ διὰ τουρκικῆς λέξεως πλιγοῦρι ἢ μπλιγοῦρ ἢ μπλογοῦρι¹) ἐμβάλλουσιν εἰς λέβητα, περιέχοντα βράζον γάλα, καὶ ἀναδεύουσι ταῦτα, μέχρις ὅτου ἀπορροφήσωσιν ὅλον τὸ γάλα· ἔπειτα κενώνοντες ἐπὶ σανίδος τὸν πολτὸν κατακόπτουσιν εἰς τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἀποξηρανθέντα διαπερῶσι διὰ δερματίνου ἢ μεταλλίνου κοσκίνου. Ὁ κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον παρασκευαζόμενος τραχανᾶς λέγεται πρὸς διάκρισιν ξινὸς τραχανᾶς, ὁ δὲ κατὰ τὸν δεύτερον γλυκὸς τραχανᾶς ἢ ἀπλῶς πλιγοῦρι ἢ κουσκουσές².

Τὸ ἔδесμα εἶναι γνωστότατον καὶ ὅλην τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, διὰ κοινοῦ ὀνόματος δηλούμενον³. Ἀλλ' ἡ προέλευσις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένη. Ὁ Hemsterhuis⁴ λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες παρέλαβον αὐτὸ παρὰ τῶν Τούρκων, οἱ τοὶ δ' ὡς καὶ οἱ Πέρσαι, tarhanach ἢ terhanach καλοῦσιν ἔδесμα κατασκευαζόμενον ἐκ χόνδρου βραζομένου μετὰ ὀξυγάλακτος, ὅστις ἀποξηραίνόμενος μαγειρεύεται κατὰ τὸν ἑαυτοῦ τρόπον. Τελευταῖον δ' ὁ Emil Fischer βεβαιώνει ὅτι τὸν τραχανᾶν οἱ Ἀλβανοὶ διετήρησαν ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν⁵, ἀφήνων ἴσως νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι καὶ μετέδωσαν αὐτὸν εἰς πάντας τοὺς γείτονας λαούς.

Πιθανωτέρα δ' ὁμῶς φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Κοραῆ ("Ατ. Ε' 348), ὅτι τὴν λέξιν тарханά κατὰ στοιχείων μετάθεσιν ἔλαβον οἱ Τούρκοι ἀπὸ τοῦ "Ελ-

1. Ἐκ τοῦ τουρκικοῦ мπουлгюр ἢ мпургул (Κοραῆ, "Ἀτακτα, τ. Ε', σ. 349). Μπλιγοῦρ ἐν Βελβεντῷ ("Ἀρχ. νεωτ. ἑλλην. Α' β', σ. 79). Μπλογοῦρι ἐν Πελοποννήσῳ. Πλιγοῦρι ἐν Καισαρείᾳ Καππαδοκίας (Παρνασσ. ΙΕ' 379).

2. Κουσικουσές λέγεται τὸ εἶδος τοῦτο ἐν Γορτυνίᾳ, ὅπου ἐπιχωριάζει ἐπίσης καὶ τὸ ὄνομα γλυκὸς τραχανᾶς, ἐκ τοῦ ἀραβ. κουσκούς, γαλλ. couscous ἢ couscoussou (κόκκος ἀραβοσίτου).—Ἐν Κρήτῃ ὁ τραχανᾶς λέγεται ξινόχοντρος, κατασκευάζεται δὲ μὲ ξινόγαλον καὶ χόνδρον, ἥτοι χονδροαλεσμένον σῖτον (Ξαρθουδίδης, ἐν Λεξικογραφ. Ἀρχεῖῳ, τ. Ε', σ. 278).

3. Τραχανά: ἄλβανιστί, ἑλληνοβλαχιστί, ρωμουνιστί, тарханά βουλγαριστί, сербисті. тарханà ἢ terhana τουρκιστί, terhané ἢ tarhanè περσιςτί, tarhonya οὐγγριστί.

4. Tib. Hemsterhuis, Ἀριστοφάνους Πλοῦτος, Harling. 1744, εἰς στ. 350.

5. Ἐκ τοῦ Castellus, Lex. Pers., σ. 177.

6. Zeitschrift f. Ethnologie 1911, σ. 566.

ληνας, παρεφθαρμένην ἀπὸ τὸ τράγος, ὡς λέγεται ἑλληνιστὶ ὁ καρπὸς σιτηροῦ τινος καὶ αὐτὸ τὸ φυτόν, συνώνυμον τῆς ὀλύρας, ἐξ ἧς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γαληνοῦ ἐποιοῦν τὸν τράγον, καὶ οἱ χωρικοὶ κατεσκευάζον καὶ ἄρτον καὶ τὸν ἐπωνόμαζον ὀξυγαλάκτινον, πιθανὸν διότι τὸν ἐσκεύαζον μὲ τὸ ὀξύγαλα, ὡς καὶ σήμερον σκευάζεται ὁ τραχανᾶς.

Τοιαῦτα ἐδέσματα ἦσαν συνηθέστατα εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅθεν καὶ ἂν δυσκολευώμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ τουρκικὴ γλῶσσα μετέτρεψε τὸν τράγον εἰς ταρχανάν, δὲν δυνάμεθα δ' ὅμως ν' ἀμφισβητήσωμεν ὅτι ἡ μαγειρικὴ τῶν Τούρκων ἐγνώρισε καὶ παρέλαβεν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ὡς διδασκόμεθα ἀπὸ τὸν Γάλλον περιηγητὴν Βελόν, μεγίστη χρῆσις ἐγίνετο τοῦ τραχανᾶ, ὅστις κατεσκευάζετο ἐν τῇ νήσῳ Λέσβῳ, ὁπόθεν ἐπρομηθεύοντο αὐτὸν καθ' ἅπασαν τὴν Τουρκίαν¹. Ὁ Βελὸν ὑποθέτει, ὅτι ὁ τραχανᾶς εἶναι ἡ μᾶζα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὁμοίως ὁ Κάρολος Σίττλ ταυτίζει αὐτὸν πρὸς τὴν παρ' Ἡσιόδῳ μᾶζαν ἀμολγαίην². Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους τοῦ Βοδληιανοῦ κώδικος τὸν παρὰ τῷ ποιητῇ ἄμμητα ἐξηγεῖ: «ἄμμητα τὰ κοινῶς ταρχανά». Οἱ ἄλλοι σχολιασταὶ τὴν αὐτὴν λέξιν ἐρμηνεύουσιν ὡς σημαίνουσιν «εἶδος πλακῶντος γαλακτώδους»³. Ἀδηλὸν ποῦ στηριχθεὶς ὁ γραμματικὸς οὗτος, παρὰ τῷ ὑποκῶ πρώτῳ φέρεται ἡ λέξις ταρχανᾶς, ἐταύτισε τοῦτον πρὸς τὸν ἄμμητα· δυστυχῶς δὲ δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν καὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν εἴησε.

Ἄλλο ὅμοιον πρὸς τὸν τραχανᾶ ἐδεσμε φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ γαλαξία, «πόλτος κρίθινος ἐν γάλακτι», ὡς ἐξηγοῦσι τὴν λέξιν ἀρχαῖοι λεξικογράφοι⁴. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι δὲ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου (Α' 84,5) «σεμίδαλιν ἢ χόνδρον ἔψοντες ἐν γάλακτι»⁵.

1. *Pierre Belon*, *Les observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvées en Grèce etc.* Paris 1584, βιβλ. I, κεφ. 59, σ. 132. Βλ. καὶ βιβλ. II, κεφ. 7, σ. 184, κεφ. 92, σ. 338.

2. Εἰς Ἡσιόδ., Ἔργ. 590.

3. Σχολ. Ἀριστ. Πλοῦτ. 1000.

4. Ἡσύχ., λ. γαλάξια. *Bekker*, *An. gr.* I 229, 26.

5. Βλ. καὶ *Plin.* XVIII 7, 12, § 16 παρὰ Κορραῖ, Ἄτ. Ε' 349.